İsmail Kaygusuz: HACI BEKTAŞ VELİ VE MEVLANA CELALEDDİN RUMİ

-TOPLUMSAL/SİYASAL KONUMLARI VE KARAKTER FARKLILIKLARI-

Giriş Ya Da Ön Değerlendirme

Hünkar Hacı Bektaş Veli'nin (Ö.1271-2) yaşamı boyunca toplum için yaptığı onca güzel işler; kendisi egemen Sünni yönetimlerin inancına aykırı düştüğünden, ancak birer keramet yumağı olarak günümüze taşınabilmiştir. Halk bilinci onu gönüllerine, iç dünyalarına sultan yapmış; yürüdüğü dağı taşı, dokunduğu toprağı ağacı ve oturuşunu kalkışını, elverişini, gözaçıp kapatışını kutsamış ve olağanüstü ögelerle bezemiş. Ağızdan ağıza geçen geleneksel sözlü aktarımlar içinde, gerçekle gerçekdışılık biribirine karışmış. Onları halkın ağzından ilk toplayıp yazan ve çoğaltanlar, ya yönetime yaranmak için günün siyasetine uydurmuş, ya da hayallerini katıp gerçeküstülükleri artırarak halka geri getirmişlerdir. 15.yüzyılın sonlarında ilk kez yazıya geçirilmiş olan şiirsel ve düzyazı biçiminde günümüze ulaşan *Hacı Bektaş Vilayetnamesi* bu özellikleri taşır. Kendisinin yazdığı ya da yazdırdığı yapıtlardan ise sadece tam olarak Sadeddin Molla'nın türkçeleştirdiği *Makalat* elimizde bulunmaktadır. Ona da bazı Sünni inanç ögeleri sokuşturulmuş, sözcükler tahrif edilmiş, hala da edilmektedir.

Menakıbname'lerdeki keramet olağanüstülüklerini tel tel sağıp, her birinin dayandığı tarihsel ve sosyo-ekonomik özü ortaya çıkarmak; elle tutulur, gözle görülür ve hissedilir maddi temelleri saptamak araştırmacıların gerçek görevidir. Yine *Makalat*'ı iyi anlayabilmesi ve inceleyebilmesi için araştırmacı, Batıniliği ve Şeriat ögelerini birbirinden ayıracak birikime sahibolarak işe başlamalıdır.. Kısacası bu ulu kişiyi, büyük Alevi-Bektaşi inanç ve düşünce önderini; 13.yüzyıldan çağlar aşarak günümüze ışık tutmuş bu tarihsel kişiliği, bilim ve akıl dışı söylenceler sarmalı içinde görmeye ve orada bırakmaya kimsenin hakkı yoktur. Yediyüz elli yıl önce herşeyi bilime bağlamış ve "bilim bütün değerlerin üzerindedir ve bilimle gidilmeyen yolun sonu karanlıktır."demiş olan Hünkar'a bu kötülüğü yapmayalım.

Ancak, onun nesnel dünyasına girerek tanımak ve tanıtmak için, 13.yüzyıl Anadolu'sunda yükselen sosyal ve siyasal mücadeleleri ve nedenlerini öğrenmek zorunluğu vardır. Selçuklu-Mogol-Bizans ilişkilerini, çağın toplumlarının sosyo-ekonomik ve inanç yapılanmalarını iyi incelemeden bunu yapmak zaten olası değildir...

Hiçbir tarihsel kişilik, Hacı Bektaş Veli kadar, kişiliğine ve konumuna ters değerlendirilip, kendisine yabancılaştırılmamış ve üstüne aykırı giysiler giydirilmemiştir. Tarihe ve tarihsel olaylara bakış çarpık ve yöntemler yanlış olunca, ortaya farklı kişiliklerde Hacı Bektaş'lar çıkıyor: 1)Namazında orucunda bir zahid, yani aşırı ibadet düşkünü şeriatçı Sünni müslüman 2)Ahmet Yesevi tarafından Anadolu'da Türklüğü ve Türkçeyi yaymak için gönderilmiş bir şeyh 3)Anadolu'yu türkleştiren ve islamlaştıran alp erenlerin başı, bir fetihçi 4)Beylerle sultanlarla uzlaşmış ve Osmanlı işbirlikçisi bir tarikat kurucusu 5)Dünyadan elini eteğini çekmiş, tekbaşına inziva deliğinde "riyazat ve ibadetle iştigal edip" kerametler göstermiş bir ermiş 6)Babai halk ayaklanmalarında gizlenmiş, ayaklanma bastırılınca birden ortaya çıkmış 'meczup' ve korkak bir derviş. Kuşkusuz Hacı Bektaş Veli bu kişiliklerin hiçbiri değildir ve olamaz!

Yüzyılın başından beri hakkında yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu, milliyetçi devlet anlayışı ve ortodoks İslam inancı çerçevesinde yapılmış. Onun içindir ki, Hacı Bektaş Veli'yi bu anlayış ve değerlendirmelerin hiçbiri tanımlayamaz. Çağları aşarak günümüze ışık tutan Hünkar'ın yolu, dünyasal yaşamı daha iyiye, daha güzele götüren bilimsel düşüncenin ve aklın yoldur. (Hacı Bektaş üzerinde farklı değerlendirme ve yeni yorumlar için bkz. İsmail Kaygusuz, *Hünkar Hacı Bektaş*, Alev Yayınları: İstanbul, 1998, s.6-51; "*Hacı Bektaş Veli Bir Batıni Dai'siydi*" YOL Dergisi 6, 2001, s. 24-34)

Mevlana Celaleddin Rumi'ye (Ö.1273) gelince o, Şeriatın gerekliliklerini göze çarpacak biçimde yerine getirerek, aykırılıklarını egemen yönetimlerin Sünni inancıyla çatışmadan sürdürmüş. Mogol korumalığı altındaki Selçuklu sultanları, sultan naibleri, emirler ve Mogol İmparatorluğunun temsilcileri büyük vezirlerle çok sıkı dostluk ilişkileri kurmuştu. Mevlana çağını aşan felsefi ve dinsel bilgi birikimi; birer duygu seli olan, aşk ve cinsellik, yaşama sevinci dolu beyitlerle örgülenmiş Mesnevi tarzı şiirleri arasında batıni yönünü ustalıkla gizlemeyi başararak onları etkilemiştir. Düzyazı metinlerinde (mektuplarında) o incelmiş edebiyat dili Farsça ile yöneticilere düzdüğü övgüler, onun aşırı uzlaşmacılığının ötesinde, bencil ve dar çevre çıkarcısı kişiliğini ortaya çıkarmaktadır. Konya dışında olup bitenlere, kıyımlara zulüm ve saldırılara gözünü kapamış olan Mevlana, Hacı Bektaş'ın yaşam biçimine, sosyal ve siyasal anlayışına tamamıyla karşıt konumdaydı. Esnaf, tüccar, zanaatkar ve başkent aristokrasini oluşturan zengin sarraflar, taşrada toprak ve çitflik sahibi olup kentte oturan varlıklılardan (*dikhanlar*) pek çok yandaşları vardı. Ayrıca büyük temlik ve ikda sahipleri Emirlerden de müritleri bulunuyordu. Kendisi ne Türk dilinin ve ne de Türkmen halkların dostuydu. Rum ve Ermeni etnik Hristiyan gruplara gösterdiği yakınlığı onlara asla göstermemiştir.

Mevlana Celaleddin, daha otuzlu yaşlarındayken büyük ün sahibi olmuştu. Ona batıni eğitimi vererek İsmaili yapma görevini üstlenmiş olan Şemseddin Tebrizi Konya'ya 1243 yılında geldi. Konya'da kaldığı üç yıl içinde Şems Mevlana'yı istediği biçime sokmuş, değiştirmiştir. İlhan Başgöz Yunus Emre üzerinde yaptığı çalışmada (İlhan Başgöz, *Yunus Emre I*, İstanbul-1999, s.49): "Mevlana... coşkun bir dervişe, Şems'e rastlıyor; onunla yedi gün halvet oluyor. Bu halvetten çıkan Mevlana artık bambaşka bir Mevlana'dır. Devrinin en büyük camilerinde ders veren, ayakkabılarını çıkarıp saray kadınlarıyla semah ettikten sonra, ayakkabılarını altınlı, elmaslı, pırlantalı küpe ve yüzüklerle dolu bulan, dinleyicileri beylerden ve sultanlardan oluşan Mevlana tümden değişecektir. Dergahının kapısını yoksullara ve kötü kadınlara açacak, kurulu düzenin hoş görmediği yerlerde semaha duracaktır. Mevlana'yı karşı kültüre ve aykırı yola çeken Şems, bu nedenle öldürülecektir."

Elbette ki Mevlana Şems ile halvette kaldığı bir hafta içinde değişmedi. Şems Konya'da kaldığı sürece 1247'de öldürülmesine dek, zorunlu geziye çıktığı bir yıl dört ay dışında, tüm zamanını verdiği batıni eğitimle Mevlana'yı değiştirmekle geçirmişti.

Mevlana'nın oğlu Sultan Veled, '*İbtidaname*' adlı yapıtında Mevlana ile Şems'in buluşmasını Musa Peygamber'le Hızır'ın buluşmasına benzetmekte. Ona göre Mevlana Musa'yı, Şems de Hızır'ı temsil ediyordu. Orada buluşmayı şöyle anlatıyor:

"Şems'in yüzünü görünce gün gibi aydın sırlar ona açıldı. Görülmemiş şeyleri gördü, kimsenin duymadıklarını duydu. Ona aşık oldu, elden çıktı. Yanında yücelikle alçaklık bir oldu. Şemsi evine çağırıp, 'padişahım dedi, şu dervişi dinle. Evim sana layık değil, ama sana sadakatle aşıkım ben. Kulun nesi varsa, eline ne geçerse hepsi efendisinindir. Bundan böyle ev senin evin." (*İbtida-name*'den aktaran Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, 4.baskı, İstanbul,1985, s.71-72)

İşte bu buluşmayla Şems ile birlikte geçirdiği yıllar içinde Mevlana, en insancıl, en güzel aşk ve güzellik şiirlerini, ayrıca en keskin ve batınilik içeren düzene aykırı söylemlerini yazıya geçirtmiştir. Bahaaddin Veled oğlu Celaleddin'i, Mevlana (Farsçada *Mevla-na* 'Efendi-miz, Tanrı-mız' anlamlarına gelmektedir) yapan da bunlar olmuştur. Ancak yine İlhan Başgöz'ün kapalı oalarak belirttiği gibi Şems'in siyasi cinayete kurban gitmesinden (1) bir süre sonra, Mevlana'nın yine eski neşesine dönmüş ve egemen siyasetin bir parçası olmuş bulunduğunu görmekteyiz. Onun bu özelliği dolayısıyladır ki hem kendi yapıtları, yani *Mesnevi*'si ve *Divan*'ı eksiksiz olarak günümüze kadar korunmuş, hem *Menakıbname*'ler dışında da, hakkında yüzlerce kitap yazılmış incelemeler yapılmıştır. 19.yüzyılın başlarından beri Batılı araştırmacılar, Mevlana'nın tam korunmuş yapıtlarında saklı tuttuğu duygusal yoğunluğu ve batıniliğin derin hümanizmasını açığa çıkardıktan sonra, onu bu derece yüceltmişlerdir. Mevlana Celaleddin belki kişiliğiyle değil, ama kuşkusuz yapıtlarıyla bu yüceliğe layıktı.

Bu yazımızda Hacı Bektaş Veli ve Mevlana Celaleddin'in *Menakıbname*'lerde (Hacı Bektaş Veli Menakıbnamesi olan *Vilayetname*'de ve Ahmet Eflaki'nin *'Ariflerin Menkıbeleri*'nde) keramet söylenceleri biçiminde verilmiş bulunan davranışlarından-eylemlerinden; ayrıca da Mevlana'nın büyük emirlere, vezirlere yazdığı özel *Mektupları*'ndaki tartışmasız başeğmeci -yalvarıcı tutumundan toplumsal ve siyasal konumlarını, dönemsel bölge tarihinin nesnel ve sosyo-politik koşulları içinde değerlendirmeye çalışacağız.

Başta söylediğimiz gibi, 13.yüzyıl Anadolu'sunda yükselen sosyal ve siyasal mücadeleleri derinliğine kavramak ve Selçuklu-Mogol-Bizans ilişkilerini, çağın toplumlarının sosyo-politik ve inanç yapılanmalarını iyi incelemek gerektiğinin bilinci içinde bunu yapmayı deneyeceğiz.

1. Hacı Bektaş Veli'nin Merkezi Feodal Devletler ve Toplumlara Karşı İzlediği Siyasete Dair Değinmeler(*)

Hünkar Hacı Bektaş Veli'nin Hristiyan keşişleriyle sıkı ilişkilerde bulunduğu, *Vilayetname*'de söylencelere yansımış ve keramet boyutları içerisinde verilmiştir. Bunların Hacı Bektaş'ın büyüklüğünü kabul etmiş ve onun müridi olarak iki inançlı yaşadıklarını, yani Hünkar'ın yolunu gizli olarak sürdürdüklerini öğreniyoruz. Ama bu, Hristiyanların, üstünlüğünü kabul ettiklerinden dolayı, İslam dinine döndükleri anlamına gelmemelidir. Ortodoks İslam ile Ortodoks Hrisiyanlık sürekli birbirlerine düşman, karşılıklı birbirlerinin inançlarını yadsıyan ve "dinsiz-kafirler" olarak niteleyen konumdaydılar. Bunlar yönetimlerin dinleri olduğundan, egemenlik alanlarını koruma, sağlama alma çıkarlarıyla doğrudan ilişkiliydi. Yönetimler, karşılıklı kabul, anlaşma ve uzlaşma dönemlerinde bile halkları, yani teb'alarını sürekli birbirine düşman tutmaya büyük özen göstermişlerdir.

Buna karşılık heterodoks inançlar, daha çok kırsal halk yığınlarına özgü olduğundan ortak yanları çoktu. Öyle ki, bir Alevi-Bektaşi dervişiyle, yoksul bir manastır keşişinin yaşam görüşünü ve biçimini birbirinden ayırmak güçtür. Anadolu'da İslami halk tasavvufunu, Hacı Bektaş Veli ve onun Sulucakarahöyük'teki dergahına bağlı halife ve dervişleri temsil ettiği gibi, Hıristiyanlık halk mistisizminin temsilcileri de bu manastır keşişleriydi. Kapadokya bölgesinde, Alevi inançlı Türkmenlerle, kent merkezlerinde yaşayan Bizanslıların küçümseyerek,

Trogtlytai/□□□□□□□□□??(toprak altındaki deliklerde yaşayanlar) diye adlandırdıkları bölge Hristiyanları içiçe yaşamaktaydılar.

1239-40 yılındaki büyük Babai Halk ayaklanmasından 5 yıl sonra Anadolu'nun Mogollar tarafından istilasına karşı koyamayan bağımsız Konya Selçuklu merkezi Feodal devleti dağılmış ve Büyük Mogol İmparatorluğunun Batı Uç Eyaletine dönüşmüştür.

Horasanlı Hacı Bektaş'ın piri Horasanlı Baba İlyas ve Baba İshak, feodal hükümete karşı, Sultan I.Alaaddin'in (Ö.1237) son dönemlerinden itibaren oluşmaya başlayan nesnel koşulların tam olgunlaştığı; feodal beylerin köylü ve konar-göçer halk yığınlarını ağır haraç ve vergilerle canından bezdirdiği 7-8 yılda yarattıkları ihtilalci Babai Siyaseti'yle, Konya'ya yürümüşlerdi. Amaçları, iktidarı ele geçirerek eski düzeni yıkıp, kendi düzenlerini kurmaktı.(2) Ancak, kazandıkları onca zaferlere rağmen, çok büyük bir yenilgi ve kırımla sonuçlandı başkaldırı.(3)

Hünkar Hacı Bektaş siyasetini, döneminin öznel ve nesnel koşulları içerisinde, Mogol istilasıyla yıkılan yokolan kurumların restorasyonunda birlik sağlama üzerinde denedi. Baba Bektaş, geldiği Babai ihtilalci geleneğini, varolan koşullar içinde uygulamaya gitmedi, yani Türkmen halk gruplarını Selçuklu Sultanlarına karşı isyana yöneltmedi. Çünkü önce dış düşman tehlikesinden kurtulmak gerekiyordu. Kısacası, istilacılardan memleketin kurtarılmasını öne almak amacı güdülmüştür. Bu nedenle Mogol korumalığındaki işbirlikçi yönetime ve Selçuklu prensi İzzeddin'i kentleri köyleri yakıp yıkan, ezeli düşman Mogollara karşı savaşmaya yönlendirerek onun yanında yer aldılar. Bu konuyu ileride, Hacı Bektaş'ın Nureddin Caca'ya gösterdiği kerameti incelenirken ayrıntılayacağız.

Öbür yandan Hacı Bektaş Veli, (halife ve dervişleri dahil) içiçe yaşamakta oldukları Hristiyan halk ve manastır keşişleriyle dostluk, yakınlık ilişkileri sürdürdüğü gibi, sürgün Bizans İmparatorluğunun başkenti ve aynı zamanda bilim ve kültür merkezi İznik'den de haberliydi; gelişmeleri izliyordu. Orada 1241'de rakiplerini yenerek yönetimi tam ele geçirmiş olan İoannes Vatatzes ertesi yıl Moğollarla anlaşma yapıp devletini güvenceye almış ve bir barış döbenimine girmiş bulunuyordu. Öyle ki, 1243 yılında Konya Sultanlığıyla da ittifaka girdiği halde, kendisine dokunulmadı. İznik'teki sürgün Bizans devleti, 1260'lara kadar bölgenin ekonomik yönden en gelişmiş zengin devleti olma ününü korudu. Gerek Vatatzes I. İoannes ve gerekse oğlu Theodoros II. Laskaris dönemlerinde İznik, aynı zamanda tam anlamıyla bilim, felsefe eğitim merkezine dönüşmüştü.

Özellikle Hacı Bektaş ile yaşıt ve aynı yıllarda ölmüş bulunan Nikephoros Blemmydes (1197-1272), kendi manastırında verdiği felsefe derslerinde evrensel sorunlarla ilgilenmekteydi: Burada, aşağıdaki varlıklar tarafından şekillendirilmeden önce, ırk ve türlerin her cinsinin Tanrı'nın düşüncesinde yeraldığını farzeden nominalizim ile realizmi uzlaştırma yollarını araştırıyor. Aynı zamanda "herkese, herşeye yeryüzünde gerçek tanrı olacak" ideal bir filozof-kral portresi çiziyordu. Nikephoros Blemmydes, Vatatzes I'in oğlu, öğrencisi Theodoros II. Laskaris'i bu amaçla yetiştirmişti. 13.yüzyılın sonu ve 14.yüzyılın başlarında Bizans düşüncesine hep Aristoteles felsefesi egemendir.(Louis Bréhier, *La Civilisation Byzantine*, Paris-1970, s.364-365; G. Ostrogorsky, Çev. Fikret Işıltan, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara-1981, s.410-12Louis Bréhier, *La Civilisation Byzantine*, Paris-1970, s.364-365; G. Ostrogorsky, Çev. Fikret Işıltan, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara-1981, s.410-12) Hacı Bektaş'ın günümüze ulaşmış yapıtlarında akıl, bilim, evren ve dünya üzerine sözlerinde gününün felsefesinin izlerini görmemek olanaksızdır. Sulucakarahöyük'de yaşadığı yaklaşık otuz yıl boyunca yeni bir inanç ve yaşam tarzı oluşturmuş; yeni bir toplum örgütlemesi yaratmış olan Hünkar Kapadokya, İznik, Konya ve sonra İstanbul hattı üzerinde yürümekten çekinmemiş. Düşünsel, inançsal ve siyasal düzlemi genişleterek, daha sonraki yıllar Halifesi Saru Saltuk'u da 10-12 bin kişilik Türkmen gücüyle İstanbul'a Mikhail VIII. Paleologos'a göndermişti.

Vilayetname'deki Frengistan'a atılan genç çoban ve iki inançlı keşişin işaret ettiği tarihsel olayların arkasında yatan bu ilişkilerdir. Öyleyse, "İslam ülkesinin öte yanındaki bir memlekette bulunan bir keşiş, biz de Hünkar'ın dervişiyiz" boşuna dememiş. Ayrıca Hünkar durup dururken, sırf kendisine şaka yaptı diye, neden çobanı Frengistan'a atıp, keşişin kara canavarlarını (domuzlarını) otlattırsın? *Vilayetname*'den okuyalım:

> "İslam ülkesinin öte yanındaki bir ülkede bir keşiş vardı. Bir yıl kıtlık olmuş, keşiş de sıkıntıya düşmüştü. Bir gün, 'ne olurdu, Hünkar lütfetseydi de, bana biraz buğday gönderseydi', diye düşündü. Bu durum o anda Hünkar'a malum oldu, dervişlerinden birine biraz buğday verdi ve 'bu buğdayı keşişe götür' diyerek yolladı. Derviş buğdayı götürürken yolda alıcı çıktı. O kadar fazla para önerdiler ki dayanamadı; buğdayın bir miktarını sattı, yerine toz ve saman doldurdu. Gide gide o kente vardı ve sora sora kiliseyi buldu, keşişle görüştü. Getirdiği emaneti teslim etti. Keşişin konuksever ve insancıl davranışlarından etkilenen Derviş, 'ne olurdu, bu adam müslüman olsaydı' diye düşündü. Keşiş onun içinden geçenleri anladı ve 'Derviş, ben de müslüman olurdum, ama senin gibi bir müslüman olup, erenlerin gönderdiği buğdayın bir kısmını satar, yerine toz ve saman doldururum diye korkuyorum' diye karşılık verdi."

"Bu sözler karşısında çok utanmış olan Derviş'i alıp, birlikte kilisenin mahzenine indiler. Orada bir oda gördü; karşıda bir mihrap vardı; üstünde bir bohça duru-yordu; bohçanın üzerine bir elifi taç konmuştu. Keşiş kendi giysilerini çıkardı. Bohçayı açıp, içindeki derviş hırkasını giyindi ve tacı da başına koyarak mihraba geçti ve birlikte ibadet ettiler. Tapınma ve dualardan sonra Keşiş yine eski Kilise giysilerini giyerken: 'Biz de Hünkar'ın dervişiyiz' dedi. Ona armağanlar verip yola saldı."(*Vilayetname/Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli,* Haz.A. Gölpınarlı, İnkılab Kitabevi: İstanbul, 1990, s.55; *Vilayetname /Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli*, Haz. E.Korkmaz, Ant Yayınları: İstanbul, 1995, s.107-108)

Hacı Bektaş Veli Dergahı herkese ve hangi din ve inanca mensub olursa olsun her insana açıktır. Onun Horasan'dan kalkıp ziyaretine gelen Kalenderi, Haydari konukları da vardır; her yıl düzenli olarak Dergaha gelip kurbanlarını keserek, Cem-cemaata katılan ve lokma yiyen Hristiyan köylülerinden müridleri de...Hacı Bektaş'ı Kapadokyalı Aziz Kharalambos'la aynılaştırıp, din değiştirmeden onun hoşgörüsüne sığınmış köylülere karşı, kentli Hristiyanlar ve manastır keşişleri gizli gizli haberleşerek duasıyla birlikte yardımlarını da alıyorlardı. Görüldüğü gibi, Hacı Bektaş'a derviş olduğunu söyleyen Keşiş, çıkarcı ve hilekar derviş gibi bir müslüman olmaktansa Hristiyan kalmayı tercih ediyor. Çünkü Hünkar'ın Bizanslı Hristiyanlara yaklaşımı insancıldır; eşitlik ve sevgi yüklüdür davranışları. O İsa'yı da, Muhammed'den aşağı görmemektedir. Hünkar Hacı Bektaş *Fevaid* (Haz.M.Yaman, s.51) adlı yapıtında İsa peygamberden şu sözleri nakleder:

"...Ve dört şeydir ki insanı Hakk'a eriştirir: Büyüklerle oturmak, akıllı kişilere danışmak, kısmetsiz kişilerden (*çalışmayan, kendine bile yararı olmayanlardan İ.K.*) sakınmak, münzevilerden (*köşesine çekilmiş sadece ibadetle uğraşanlar İ.K.*) yardım istemek." Hacı Bektaş, *Vilayetname*'deki söylencelerden anlaşıldığı üzere, gerçekten bu dört ilkeyi aynı-sıyla uygulamıştır Hristiyanlarla ilişkilerinde: Büyükleriyle oturup sohbet etmiş. Akıllılarına danışmış; düşünce alışverişinde bulunmuş. Kendine yararı olmayan yani çalışıp da kısmetini ele geçiremiyenlerinden, tembellerinden uzaklaşmış. Ama asıl yoksul Hristiyan halkla karşılıklı yardımlaşmalarını sürdürmüştür.

Hacı Bektaş Veli'nin pek çok yerleri gezdiği, adı Frengistan adaları diye geçen o dönemlerde Frankların egemen olduğu Ege Adaları'ndaki keşişlerden de muhibleri olduğunu anlıyoruz. Hünkar'ın, kendisiyle alay eden çobanı, vilayet eliyle kaldırıp Frengistan'a attığı keramet söylencesi, bize göre önemli bir tarihsel olayla Hacı Bektaş'ın yakından ilgili olduğunun işaretlerini veriyor. Söylenceyi kısaca özetleyelim:

"Bayamlu Deresi çevresinde bulunan Kızoğlu kışlağında Hünkar'a inanmayan ve onunla hep alay eden bir çoban vardı. Bir gün oraya uğradığında çoban yine alaya başlayınca, Hacı Bektaş vilayet elini uzatarak, adamı tutup Frengistan'da bir adaya fırlattı..Aklı başına geldiğinde adanın içine doğru ilerlerken bir kilise gördü. İçinden çıkan ermiş bir Keşiş: 'Sen nasıl, öyle bir cihan kutbu veli ile uğraşırsın?' diye ona çıkıştı. Sonra kendisini kara canavarlarına (domuzlarına) çoban yaptı. Bir yıl tamam olunca Hünkar adaya geldi; Keşiş'le birkaç gün konuşup görüştüler. Bu arada Hünkar'dan, çobanı bağışlamasını diledi. O da, Sulucakarahöyük'e değil, Mekke'ye gideceğini; Karahöyük'e döner dönmez, adam gönderip çobanı aldırtacağını söyledi."

"Hünkar sözünü yerine getirerek, bir dervişini gönderip çobanı aldırttı. Bayamlu Deresindeki koyunlarının başına bıraktı. Kışlak'tan kardeşi yanına geldiğinde onu kendi kendine ağlar buldu. Olup bitenleri anlattığında kardeşi şaşırıp, 'sen çıldırmışsın dedi, nasıl bir yıl Frengistan'da kaldığından söz ediyorsun? Bir saattan beri burada oturmaktasın, seni gözlüyordum.' Çoban, kendisine bu olayı yaşatan Hünkar'ın, velilik gücüyle bir oyun oynadığını anladı. Erenlere canla başla ve gönülden muhib yar oldu." (*Vilayetname*, Haz. A.Gölpınarlı, s.65-66; Haz. E.Korkmaz, 123-124)

1206 yılında Antalya ve çevresinin Gıyaseddin I.Keyhüsrev tarafından Frenkler'den alınıp Tekelü Türkmenlerinin yerleştirildiğini; 13.yüzyılın son yarısında Menteşe Oğulları'nın Frenk (ya da Frank) memleketleri İskenderiye ve civar adalarıyla ticari ilişkilerde bulunduklarını; 14. yüzyılda Anadolu Beylikleri'nin Bizans'la birlikte Frenkler ile sürekli mücadele ettiklerini ve Frenkler'in zaman zaman birine karşı diğerini tuttuklarını biliyoruz. (İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara-1984, s.67, 81, 228) Ama asıl Frank ya da Frenk egemenliği Yunan yarımadasına damgasını vurmuştur; Latinler'in İstanbul'u 1204'de işgal etmesiyle başlayan bu egemenlik 1428'lere, yani Osmanlı fetihlerinin arifesine kadar sürmüştür. (Ostrogorsky, agy., s.179, 401, 517) Demek ki, gerek *Vilayetname*'de ve gerekse Yunus Emre'nin şiirlerinde geçen Frengistan ya da Frenk (ülkesi) ile daha çok, Ege adaları dahil Yunan yarımadası kastediliyordu. Hatta Pir Sultan Abdal'ın, "Şah İstanbul'da otura/Frenk'ten yessir getire" dizelerini gözönüne getirirsek, 16. yüzyılda da bölgeye halk arasında hala bu adla çağrıldığını anlamış oluruz.

Bu söylencede Hacı Bektaş'ın, Frengistan'a gidip geldiği ve orada manastır keşişlerinden kendisine muhibler (sevenler) ve dervişler edinmiş olduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca Hünkar'ın bu bölgeye dervişlerini gönderdiği gibi Bayamlu Deresi kışlağında yaşayan çoban gibi gençlerin de gitmesine aracılık ettiği anlaşılıyor. Genç bir çobanın Frengistan'a gönderilip bir süre kaldıktan sonra sağsalim geri dönmesi, o günün yaşam koşullarında öylesine olağanüstü bir olay olarak algılanmıştır ki, üzeri kerametle sırlanıp parlatılarak Hacı Bektaş'ın velilik gücüne bağlanmıştır. Oysa bir değil binlerce Türkmen genci Frengistan'a gitmiş, bazan Bizanslıların yanında Frenklerle, bazan Frenklerin yanında Bizanslılara karşı savaşmışlardır. Bunun nasıl olduğunu açıklamayı, yargımızı, bilinen gerçek tarihsel olayla birleştirerek, yapacağız:

1260'larda Hacı Bektaş Sulucakarahöyük'ü, Alevi-Bektaşi inancının merkezi yapmasının ötesinde, burada çağının, her türlü bilim ve felsefe yeniliklerine açık, kültür ve siyaset üretilen sosyo-politik merkezinin temellerini atmıştır. Yukarıda değindiğimiz gibi kendisine bağlı Alevi Türkmenleriyle, Moğollara ve onlarla işbirliği yapan kardeşlerine karşı mücadelede İzzeddin II. Keykavus'u desteklemişlerdi. Ancak İzzeddin, 1256-57 ve 1261 girişimlerinde, üstün savaşçı Moğol güçleri tarafından yenilince İstanbul'a gelip, VIII. Mikhael Palaiologos'dan istediği yardımı elde edemedi ve Kırım'a geçti. Ama, asıl bizi ilgilendiren, onunla birlikte 1262 yılında, başında Hacı Bektaş'ın halifelerinden Saru Saltuk'un bulunduğu 12 bin kişilik Alevi Türkmen gücüdür. (İ. Kaygusuz, *Alevilik İnanç, Kültür,Siyaset Tarihi Ve Ululları I*, İstanbul-1995, s.115-118)

Bu güç Hacı Bektaş'ın bilgisi ve olasılıkla Sulucakarahöyük'deki Dergah'ta alınan kararlar doğrultusunda toplanmış ve orada bulunmaktadır. 1246'dan sonra tek ya da üçlü-ikili (triumviri-duumviri) on yıla yakın Konya Selçuklu tahtında oturduğu dönem içerisinde, bir süre Kırşehir'de kaldığı ve Babai ayaklanmasının bastırılması sırasında zindanlara atılmış Babai Türkmenleri salıverdiği bilinen İzzeddin II. Keykavus kadar; o yıllarda kendisine süvari alayı kumandanlığı (Emir-i ahur) yapmış ve Türkmenlerin başında Selçuklu adına savaşmış, son savaşta yenilince Kastamonu bölgesindeki Türkmenler arasına sığınmış ve şimdi Bizans imparatoru bulunan Mikhael VIII. Palaiologos da Hacı Bektaş'ı ve Saru Saltuk'u çok iyi tanıyordu.

Daha önce adı geçen kitabımızda açıkladığımız gibi, bu İmparator Saru Saltuk'un güçlerinden 5000 savaşçıyı, Yunanistan'daki Latin güçlerine karşı kullanmıştır. (İ. Kaygusuz, agy., s.116) Bu Latin güçlerinin, Yunanistan yarımadasında uzun yıllardır egemenlik kurmuş Frenkler olduğunu görüyoruz. Mikhael VIII. Palaiologos, kardeşi Konstantinos yönetimindeki bu Türkmen savaşçılarını Peloponsessos'a (Mora yarımadasına) gönderdi. Bizanslılar bunların yardımıyla ilk yıl (1263) büyük başarılar kazandılar. Güney Yunanistan'daki savaşlar, ilk başarılardan sonra kötüye dönmeye başladı. Ücretleri düzenli ödenemeyen Türk savaşçıları Frenkle'rin tarafına geçtiler. Bunu üzerine, bu bölgeye kadar zaferler kazanarak ilerlemiş olan Bizanslılar büyük bir bozguna uğrayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. (G. Ostrogorsky, agy.,s.419)

Bize göre Hacı Bektaş Veli'nin, bütün bu olaylarla doğrudan ilişkisi vardır ve çok yakından ilgilenmektedir. Genç çobanın bu savaşçı erlerden biri olması ve savaş sonrası ya da kaçarak, Hacı Bektaş'ın keşiş muhiblerinden birinin yanına sığınmış olması çok olasıdır. Keşiş'in, Hacı Bektaş'ı tanıyan ve ona bağlı bir genç savaşçıyı korumuş olduğu ve sonra ülkesine gönderdiği anlaşılıyor.

Saru Saltuk Dede 12 bin kişilik Türkmen gücünün başında, İmparator'a savaşçı asker kiralayarak, karşılığında Balkanlar'da yerleşmek üzere yola çıkmadan önce kuşkusuz Pir'inden "destur" almıştı. Olasıdır ki Hünkar Hacı Bektaş'ın *Fevaid*'inde ona verdiği öğütler bu döneme rastlamaktadır:

> "Bir gün Hacı Bektaş Veli Saru Saltuk'a buyurdu ki: 'Diğer şeyhlere yüzünü çevirme; onların sohbetleri zarar verir. Bizim nazarımız ise güneştir. Mürid taştır. Ancak kaliteli taş (yetenekli mürid), güneş ışığıyla yakuta dönüşür. Diğer şeyhlerin nazarları gölge gibidir ki, kabiliyetli taş güneşin feyizli ışığından gölgeye giderse, değerli taşa dönüşmez." (Agy., s.73)
>
> "Ve Hacı Bektaş kendini Saru Saltuk'a göstererek buyurdu: 'Hangi veliyi bulmak istiyorsan, gerçekte o benim; istediğini-dileğini ondan elde et." (Agy.s.76)

2. Kana Dönüşen Abdest Suyu, Nureddin Caca ve Mevlana Celaleddin

Vilayetname'de Kırşehir *tımar* beyi Nureddin Caca ile Hünkar arasında geçen keramet olayları göstermektedir ki, Moğol yandaşı yönetim, Hacı Bektaş Veli'nin Sulucakara-höyük'e yerleşmesini istemiyordu. Eski Babai önderleri, Baba Resul ardıllarının yavaş yavaş onun çevresinde toplandıkları, haberleştikleri ve ilişkilerinin sıklaştığının farkına varılmıştı. Olasıdır ki, bu işte bizzat Hacı Bektaş'ın konuğu olduğu İdris Hoca'nın kardeşi Saru kullanılmış ya da görevlendirilmişti. Belki ortadan kaldırılması planı da vardı. Saru'nun sadece kardeşinin namusunu koruması ya da yengesini kıskanması yüzünden Hacı Bektaş'a karşı çıkmayıp, doğrudan bölgenin Emir'ini devreye sokmasından anlaşılıyor. Çünkü Hacı Bektaş çalışkanlığı, bilgisi, ululuğu ve önderlik konu-

muyla çevre halkının güvenini kazanmış bulunuyordu. Saru'nın tüm iftira ve aleyhte girişimleri, tersine onun daha çok sevilip sayılmasına yaramıştı.

> "Saru, Hacı Bektaş'ın, İdris'in evinde karar kıldığını köylülere kötü sözlerle anlattı. Köylü de, bu derviş Kadıncık'ı seviyor da onun için evinde oturuyor diye dedikoduya başladı. Birgün İdris'e, 'utanmaz mısın' dedi, 'şu dervişi evinde besleyip durursun; izin ver, başını alsın nereye gidecekse gitsin.' İdris, Saru'ya 'sen işine git, senin bu halden haberin yok, gördüğün derviş, zahir batın vilayet eridir' dedi ve Hünkardan gördüğü kerametleri anlattı.."(*Vilayetname*, Hz.A.Gölpınarlı, s.28-29; Hz. E. Korkmaz, s.56-59)

Aslında, bu sözlerle başlayıp, Nureddin Caca'yla Hünkar'ı karşı karşıya getirerek, Caca'nın başına kerametle işler açtırılan bu bölüm içinde ilginç bilgiler saklıdır. Saru, Hacı Bektaş aleyhinde çok uğraşmış. Ama her seferinde, keramet gösterileriyle(!) yenilgiye uğramış ve kendine yandaş bulamamıştır. Gerçekte, *Vilayetname* yazarı ya da '*menakıb*' toplayıcısının dediği gibi, başlangıçta hemen Nureddin Caca'ya gitmediği anlaşılıyor. Zaten Kırşehir beyi Caca'ya vardığında da Hacı Bektaş'ın, yengesi Kadıncık'ı sevmesinden filan sözetmiyor: "Saru…Kırşehri'ne doğru yola çıktı. Nureddin Hoca'ya vardı. 'Sultanım' dedi, 'kardeşimin evine bir derviş geldi, garip halli bir kimse. Kalkıp bir yere gitmez. Bir adam gönderin de bu dervişi ordan yollasın.' Bunun üzerine Nureddin Hoca, bir naip gönderdi…"(agy)

Nureddin Caca'nın adamına Hacı Bektaş'ın, "mülk sahibi gibi konuşuyorsun, beni buradan kimse çıkaramaz. Var git yoluna" diye korkusuzca konuşmasının ardında keramet gücü mü vardı diyeceğiz? Elbette ki, hayır. Arkasında bir Türkmen gücü oluşturmamış olsaydı, Ca-ca'yı, hemen atına atlayıp Sulucakarahöyük'e gelecek kadar kızdırır mıydı? Tımar beyi olarak oturdukları ilin, toprakların yasal sahibi Nureddin Caca'ydı. Ona meydan okumanın neye mal olacağını bilmez miydi Hacı Bektaş?

Caca'nın, Hacı Bektaş'ı sakalı-bıyığı ve tırnaklarının uzunluğu ve namaz kılmaması nedeniyle *Vilayetname*'ye yansıtılan yargılama sahneleri ne anlama gelmektedir?

Hünkar, sakal-bıyık ve tırnak sorgulamasında, "şahin perçemsiz, pençesiz olmaz!"derken güvercin değil, korkusuz bir şahin olduğunu ortaya koyuyor. Şeriata uyup, abdest alıp namaz kılması istendiğinde, kendisine verilen abdest suyunu kan olarak nitelemiştir.

Vilayetname'de, Nureddin Caca'nın adamlarının Hünkar abdest alıp namaz kılması için getirdikleri suyun kana dönüştüğü anlatılmaktadır. Sonra Nureddin Caca, herhalde avladıkları kekliklerin kanının suya karıştığını söyleyerek, bizzat kendisi maşrapayı başında karşılaştıkları Üçpınar'dan doldurup eline döker. O da kan olmuştur. Hacı Bektaş'ın suyu kana çevirmesi (kerameti) Ahmet Eflaki'nin *Ariflerin Menkıbeleri* I (Çev. Tahsin.Yazıcı, s.345, Hikaye.476) adlı yapıtına da yansımıştır. *Vilayetname*'den 125 yıl kadar önce yazılmış olan kitapta olayın geçmesi elbetteki önemlidir ve çok şeyler açıklamaktadır. Ama ilginç olan, bu Mevlevi kitabında, *Vilayetname*'de yeteri kadar açık olduğu üzere, Nureddin Caca, Hacı Bektaş'a gözdağı vermek ya da onu cezalandımak için Sulucakarahüyük'e gitmemiş; tam tersine onun hizmetine gittiğinden söz edilmektedir. Ama, aşağıda vereceğimiz bazı metinlerde Nureddin Caca'nın kimin adamı ve Mevlana'ya ne derece yakın olduğu da ortaya çıkacaktır:

> "Pervane'nin y*ar-ı gar*'ı ve naibi, Kırşehir vilayetinin emiri ve Mevlana'nın candan müridi Caca'nın oğlu emir Nureddin, birgün Mevlana hazretlerinin yanında, Hacı Bektaş-ı Horasani'nin kerametlerinden bahsediyordu: 'Bir gün Hacı Bektaş'ın hizmetine gittim. O dış görünüşe hiç saygı göstermiyor, şeriata uymuyor ve namaz kılmıyordu. Ona mutlaka namaz kılması gerektiğine dair ısrarda bulundum. O: 'git su getir de abdest alayım, taharetleneyim' diye buyurdu. Testiyi kendi elimle doldurup onun önüne getirdim. Maşrapayı alıp bana verdi ve 'dök!'dedi. Onun eline su döktüğüm vakit, berrak suyun kan olduğunu gördüm. Bu durum karşısında şaşakaldım.' Mevlana Hazretleri: 'Keşke kanı su yapsaydı; çünkü temiz suyu kirletmek o kadar büyük hüner değildir… (Ama) bu kişide o güç yoktur. Buna israfın değiştirilmesi derler ki, Kuran'da: 'Şüphesiz israf edenler şeytanın kardeşleridir.'(Kur'an, XVII, 27) buyrulmuştur. Has tebdil (değişim) senin şarabının sirke olması ve güç sorununun çözülmesidir. Senin alçak bakırın saf altın olur, kafir nefsin islam olur…' Hemen o anda Nureddin baş koyup, Hacı Bektaş'a gösterdiği istekten vazgeçti. Şiir: *İnsan yüzlü birçok iblisler olduğundan, her ele el vermek doğru değildir.*"(Ahmet Eflaki, Çev.Tahsin Yazıcı, *Ariflerin Menkıbeleri I*, s.345, Hikaye. 476

Bu olayla Mevlana Celaleddin'in kişiliği ve siyasetine girmek zorundayız. Hemen soruları ardarda soralım: Mevlana Celaleddin'in Hacı Bektaş'a karşı bu kadar nefret ve düşmanlığı nereden kaynaklanıyordu? Kur'andan 17.surenin 26.ayetini ("Bir de akrabaya, yoksula yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma") tamamlayan 27. ayeti ("Zira böylesine israfta bulunanlar şeytanların dostları, kardeşleridir") ilgisiz bir biçimde, Caca'nın anlattıklarına kanıt göstererek, Hacı Bektaş'a şeytanın kardeşi demesi ve onu insan yüzlü iblislerden

sayması nasıl bir kine dayanıyordu? Acaba Caca'nın Hacı Bektaş'a ya-kınlaşmasıyla onu kaybetmesinden mi korkuyordu?

Nureddin Caca, yukarıdaki alıntı metinde görüldüğü gibi Mevlana'nın çevresindekiler tarafından peygamber gibi nitelenen, Moğol korumalığındaki Selçuklu devletinin başveziri Muineddin Pervane'nin '*yar-ı gar*'ı(mağara arkadaşı), yani Ebubekir'i ve naibidir. Başvezirin adına iş yapan, görevde bulunan en yakın yardımcısı durumundadır. Asıl adı Cibril Nureddin olan bu kişinin kendisi de Mogol soyludur. Ayrıca, Ahmet Eflaki'nin bu yapıtında adı, Muineddin Pervane, Sahib Fahreddin, Celaleddin Müstevfi, Taceddin Mutez, Hatıroğulları, Emideddin Mikail vb. gibi Mevlana'yı ziyarete gelen ünlü Selçuklu beyleri arasında geçmektedir.(Agy. I, s.155)

Biz burada metnin aynısını alıntıladık. Abdülbaki Gölpınarlı ise bu olayı kendi yorumunu katarak şöyle anlatıyor: "Mevlana bunu (Nureddin Caca'nın anlattıklarını) duyunca dedi ki: 'Temizi pislemek kolay, pisi temizlemek güç. Mürşit ona derler ki senin şarabını bal yapsın, müşkülünü halletsin. Bakır haline gelmiş gönlünün ayarını tam altın haline getirsin. Hem de bu keramette israfın son derecesi var. İsrafta ileri gidenlerse şeytanın kardeşleridir.' Hacı Bektaş, ihtimal böyle bir hokkabazlık yapmıştı, belki yapmamıştı. Fakat menkabeden aradaki ayrılığı ve Mevlana'nın keramet hakkındaki telakkisini anlıyoruz." (Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, 4.basım, İstanbul-1985, s.238)

Böyle bir keramet yakıştırmasının altında yatan nesnelliği görmeyen Gölpınarlı, Mevlana'nın 'temizi pis etmiş' yargısını haklı göstermek için, bu kerametin varlığını kabul ediyor ama bunu gösteren insan Hacı Bektaş olunca 'hokkabazlık' olarak niteliyor. Kitabında Mevlana ile karşılaştırdığı 3-4 sayfa içinde, sürekli küçük düşürücü cümlelerle anması, "Hacı Bektaş'ın bütün manasıyla batıni inanışların bir mürevvicisi (yayıcısı), '*Makalat*'ında açıkça gösterdiği gibi *Batıni Dai*'si olması"ydı. (A.Gölpınarlı, *agy*. s.237) Gölpınarlı bir ortodoks müslüman olarak, aşağılık bir suçmuşçasına, baştan bu doğru hükmü verdikten sonra onun hakkında kafasındaki olumsuzlukları sıralıyor. Oysa Mevlevi Dedesi Ahmet Eflaki'nin kitabında anlatılan olayda, yukarıda belirtildiği gibi, hiç ilgisiz yere bir Kur'an ayetini kanıt göstererek, asıl Mevlana 'hokkabazlık' yapmıştır. Eğer olay Eflaki'nin yazdığı gibi geçmişse Mevlana Celaleddin, Nureddin Caca'yı Hacı Bektaş'tan uzaklaştırmak için son çare olarak Kur'an'a başvurmuş ve onun 'insan yüzlü iblis(!) olduğuna' Caca'yı inandırmıştır.

3. Mevlana Celaleddin Rumi'nin Özel Mektuplarına Yansıyan Karakter Yapısı Ve Siyaset Anlayışı

Şimdi biz asıl Mevlana Celaleddin'in Nureddin Caca'ya mektuplarından örnekler vererek, aralarındaki ilişkinin boyutları ve niteliğini görelim. Arkasından irdelemeye geçeceğiz. Yine Abdülbaki Gölpınarlı diyor ki:

> "Mevlana,'beyler halkın ve kendilerinin işleriyle uğraşsınlar da bize zahmet vermesinler' demiştir. Hatta Taceddin Mutez'in gönderdiği üç bin altını geri yollamış, Sultan Rükneddin'in gönderdiği üç kese altını ise hendeğe attırmıştı…O, bütün ömrünce kendisi için değil başkaları için yaşamaktaydı." (A. Gölpınarlı, agy. s. 221-223)

Peki, Mevlana Celaleddin'in, Gölpınarlı'nın bizzat kendisi tarafından türkçeleştirilip yayınlanan mektuplarına ne demeli? Beylere, emirlere, vezirlere yazdığı mektuplardaki o dalkavukluklar, övgüler, yağçekmeler ve yakınlarına, ailesi bireylerine çıkar talepleri nasıl açıklanır bilemiyoruz? Önce yakın dostu ve kayıtçısı Çelebi Hüsameddin için, Ekmeleddin Tabib beye yazdığı mektuptan neleri nasıl istediğine bir bakalım:

> "…Hekimlerin padişahı, yaşayış mücevherlerinin en temizi, en aydını, bela zehirlerinin panzehiri, akıllar ağacının meyvası…düşünceleri yüce ulular ulusu, Hakkın ve dinin Ekmel(eddin)'inin selamları geldi erişti…O selamlar selam gönderenin keremine, üstünlüğüne benziyordu; ululuğunun büyüklüğünün şeklindeydi; yüceliğiyle, soyunun-sopunun temizliğiyle eşti… Malumunuz olsun ki, bu yıl, şeyhlerin efendisi, zamanın Cüneyd'i ve vaktin Bayezid'i, kalblerin emini, Hak ve dinin Hüsam(eddin)'i -Allah bereketini daim etsin-, yıkılmış olan bağ duvarını onartmak için çok zahmet çekti, çok masraf etti. Siz de bilirsiniz ki, gönlüm onun masrafla-rına karşı, bir yardımda bulunmanıza takılmıştır… Sen bize, genişlik zamanımızda güzelliksin, çetinlik çağında da silahsın, mal-mülksün."(Mevlana Celaleddin, *Mektuplar*, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul-1963, s.26-28)

Kendisine en yakın kişi ve özel yazmanı Çelebi Hüsameddin'in bağ duvarının onarım masraflarını bile beylere ödettirecek kadar onlarla içli dışlıdır Mevlana. Evinin ve ailesinin geçimi de bu feodal beylerin-emirlerin 'hayırları' ve ihsanlarıyla, yani bağışlarıyla sağlanmaktadır. Bunu aşağıdaki mektubunda görüleceği gibi tek cümleyle, "yaptığınız hayırlar yüzünden bu bucakta amandayız" diye kendisi itiraf etmektedir. Böyle bir yaşam biçimini seçmiş, bu koşullarda yaşayan kişi halk adamı ya da 'halkın adamı' olabilir mi? *Vilayetname*'de kişiliğine uyarlanan kerametlerin maddesel açınımlarından rahatlıkla görebildiğimiz, yapısal etkinlikleriyle; düşünsel-

inançsal, siyasal her türlü üretime dönük çalışmalarıyla halk adamı Hacı Bektaş Veli'yi, Mevlana Celaleddin ile bu yönden nasıl karşılaştırabiliriz? Ama Abdülbaki Gölpınarlı şunları rahatlıkla yazabiliyor:

> "Mevlana…yüksek bir bilgin, eşsiz bir şair ve derin bir hakim olmakla beraber fikriyle, gayesiyle sözüyle tam bir halk adamıdır. Yunus Emre, nasıl 'halk şairi' olmadığı halde, 'halkın şairi' olmuşsa (*bu karşılaştırma tartışmaya bile girmeyecek kadar yanlıştır. İ.K.*), Mevlana da halk ulusu değilken, halkın ulusu ve muhtedası olmuştu. Ancak şurası muhakkak ki hiç bir şeyinde ve hiç bir vakit halktan ayrılmayan (*Hangi halktan? Feodal beyler ve çeşitli inançta olan Konya aristokrasisi halk mı sayılıyor? İ.K.*) Mevlana'nın özlü bilgisi, sonradan kendisine uyanların aristokrat bir zümre haline gelmelerine de müsaitti." (A.Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, s.239)
>
> Gölpınarlı'nın Mevlana hakkında verdiği bu zorlama yargı, kendi içinde de çelişkileri birlikte sergiliyor. Mevlana'nın özlü bilgisi mevlevi bir aristokrat zümre oluşturmaya uygunmuş, ama kendisi halka hitap etmiş; bu özlü bilgileri onlara sunarak halkın adamı olmuş! Ne demek bunlar? Elbette ki Mevlana Celaleddin'in, zamanın yüksek din bilgini ve İran dilinin eşsiz bir ozanı olduğunu hiçkimse yadsıyamaz. Gerçekte özgür düşünceli bir aristokrat mutasavvıftı o. Ama, Mevlana 'halkın adamı, halkın ulusu' makamına oturtulamaz.

Mevlana, Pervane'nin damadı Mecdeddin Atabek'in hizmetine oğlu Bahaaddin Veled'i yolladığında şunları yazıyor mektubunda: "…Gönülden gönüle pencere var. Daimi olsun bu sevgi. 'Yüce Allah katında en üstün olan şey, yüce Allah için birisini sevmektir.' Yaptığınız hayırlar yüzünden bu bucakta amandayız; hayır sahibi olanlar da, eminlikle yüce işlere o sayede koyulmuşlardır…Adetlerin en hayırlısı, dinin harimini korumak, Müslümanların otur-dukları yerleri görüp gözetmekti. Mektubumu getiren Bahaddin, -Allah güzelliğini artırsın- hizmetinize yönelmiştir…Umarız ki inayetiyle görülür de şükrederek, lütfunuzu anarak döner..."(Mevlana Celaleddin, agy. s.25)

Az sonra Çelebi Hüsameddin'inin damadı Nizameddin için yardım isterken Nureddin Caca'ya nasıl övgüler düzdüğünü de göreceğiz. Ama önce, Nureddin Caca'nın Mevlana ile buluştuğu tarihi saptamaya yarayacak olan, Emir Celaleddin Karatay'a yazdığı mektuptan sözetmek gerekiyor:

> "Büyük adalet ıssı büyük bilgin, iki devlet, iki kutluluk ıssı, adalet döşeyen, mazlumu yetiştirip geliştiren, ihsanı adet edinmiş, sonu düşünür, yoksullara yardımcı, bilginleri yetiştirir, Müslümanlarla Müslümanlığa kuvvet olan, padişahlara sultanlara yardım eden ulular ulusu emir,… kutlu devlet ve dinin Celal'inin(*Celaleddin Karatay'ın İ.K.*) Allah yüceliğini daimi etsin; düşmanının burnunu yerlere sürttürsün; onu kuvvetlendirsin, yardım etsin ona; 'kolay şeyi kolaylaştırsın ona, güç şeylerden korusun onu'(*Kur'an*, 92, 7)…Ululandıkça ululansın, yaratıp olgunlaştıran Tanrı, gece gündüz korusun onu, hayırlarına karşılık fazlasıyla mükafat versin ona."
>
> "Selam ve duadan sonra size kavuşmak yüceliğine ermeyi, o güzel yüzü görmeyi o kadar istiyorum ki, o özlemimin sınırı yok… Aziz devletinizi dileyenlerden, sizi sevenlerden, nimetlerinize şükreden, lütfunuzu, ihsanınızı yayan, özü doğru, inanç ıssı oğlumuz Niza-meddin, adetiniz olan, daima edegeldiğiniz yardımı, ihsanı, lütfu umarak tapınıza (*size yalvarmaya, ricaya İ.K.*) geliyor. 'İçilecek tatlı suyun başı kalabalık olur.' Pek çok zarar ziyan sebepleri birbiri ardınca geldi; uygunsuz anlar kolunu kanadını kırdı…Acınacak, esirgenecek bir hale düştü. Onu bu sınık hale düşüren sebeplerden biri de emirler efendisi, askerlerin yücesi, devlet ve Din Nur'unun (*Nureddin Caca İ.K.*) naiblerinin, ondan on iki bin (dinar) almalarıdır. Ancak artanı elinde kalmıştır. Umarım ki elini genişletir de hukukunu diriltmiş olursunuz… Göstereceğiniz her padişahlık, her lütuf, gerçekte bu duacıya gösterilmiş olacaktır…" (Mevlana Celaleddin, agy.s.39-40)

Alaaddin Keykubad'ın Rum asıllı azadlı kölelerinden olup, kendisine on yedi yıl hizmet etmiş olan bu Emir Karatay, oğlu Gıyaseddin Keyhusrev'den başka torunlarından İzzeddin II. Keykavus'a da hizmet vermiştir. Çok güçlü olan bu feodal bey, yakın arkadaşı Sahib Şemseddin ile birlikte İzzeddin II.Keykavus'u sultanlığa gerçek yetkili kılmış (1249) ve kendisi de *naib* olmuştu. Sultan İzzeddin, Karatay ile birlikte geniş Türkmen desteğiyle, Moğollara baş eğme yanlısı kardeşi Rükneddin Kılıcarslan'ın aksine bağımsızlık siyaseti mücadelesi vermekteydi.

Ancak 1254 yılında, bazı emirler aşçı elbiseleri giydirip, Rükneddin'in kaçmasını sağlayarak onu Kayseri'de tek Sultan ilan ettiler. Moğolların isteğiyle Doğu'daki bir çok kentlerde onun sultanlığı kabul edildi. Bunun üzerine İzzeddin II. Keykavus, başkaldıranlara karşı bir ordu derlemiş, görüşme çabaları sonuç vermeyince de onları yenilgiye uğratmıştı. Rükneddin ağabeyinin eline düştü ve İzzeddin herkesin gözü önünde barıştığını ilan ettiyse de, onu Uluborlu yakınındaki Davalu (ya da Burgulu) kalesine hapsettirdi 1254 yılının sonlarına doğru. Celaleddin Karatay aynı yıl Kayseri'de ölmüş bulunuyordu. Ancak, iki yıl sonra Moğol kumandanı Baycu ordusuy-

la gelip, 11 Ekim 1256'da yapılan savaşta, İzzeddin'in Türkmen gruplarından oluşturduğu kuvvetlerini yendi. Savaştan sonra Emir Fahreddin Arslandoğmuş, Sultan İzzeddin'den hoşnut olmayan diğer ileri gelen emirlerle Burgulu kalesine giderek, kalede tutsak bulunan Rükneddin IV. Kılıçarslan alıp saltanata geçirmişlerdir. (Ahmet Eflaki, Çev.Tahsin Yazıcı, *agy*. I, s.43-44,51; Claude Cahen, Çev. Yıldız Moran, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul-1979, s.267-268; Gregory Abu'l Farac, İngilizceden Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul, *Abu'l – Farac Tarihi II*, 2.baskı, Ankara-1987, s.560)

Mevlana Celaledin bu mektubu, 1254 yılından önce, yani ellinin iki ya da üçüncü yılında Celaleddin Karatay'ın güçlü *naib*'lik döneminde yazmış olmalı. Moğolların baskısıyla kardeşler arası ikili ve üçlü ortak yönetimler denenmişse de, bu dönem İzzeddin II. Keykavus'un en etkin dönemiydi. Bu mektupta, 'emirler efendisi, askerlerin yücesi, devlet ve dinin Nur'u gibi övgülere rağmen, Nureddin Caca'yı Karatay'a, nakiplerinin yaptıklarından dolayı adaletsizliğinden şikayet diyebileceğimiz bir çekiştirme görüyoruz. Moğol yandaşı Rükneddin Kılıcarslan'ı tutan emirlerden ve Pervane'nin yakın adamı olan Nureddin Caca'yı Karatay'ın sevmediği ve rakip durumda olduklarını bilmez mi Mevlana? Bilir elbette, ancak kime, ne zaman ve nasıl yazacağını da bilir Mevlana Celaleddini Rumi…

Öyle sanıyoruz ki, aynı tarihlerde belki de hemen arkasından Nureddin Caca'ya şu mektupları gönderiyordu:

> "…Layık olanları yücelten, keremlerde bulunan, hayırlar yayan, yoksullara yardımcı olan, müslümanlığıyla müslümanlara ışık olan ulu emir, devletin ve Dinin Nur'una eş-dost olsun! Allah yüceliğini daimi etsin; dostları yardım görsün, düşmanları kahrolsun…Bu özü doğru duacıdan selam ve duadan sonra bilsinler ki, bu duacı, kendilerinin, devletlerinin hayır-duasıyla meşguldür. Ey şahsı yanımda bulunmayan, anısı yanımda olan!… (*bir anısını taşıdığına göre, demek ki daha önce Mevla-na'nın ziyaretine gelmişti Caca. İ.K.*) Şunu bildireyim ki: Allah sonunu pek güzel bir hale getirsin, aziz oğlum Nizameddin, işittik, duyduk ki, hayırlar düşünen, yoksulları yetiştirip geliştiren kutlu gönlünüzün gazebine uğramış; bir küstahlıktır etmiş; yüce gönlünüz incinmiş ona. Bu duacı, şefaat ederek Allah için yalvarmada. Yaptığınız iyi işlere, kulluklara, oruçlarınıza, namazlarınıza, sadakalarınıza üstelik, bu bağışlamayı da belirtirseniz, şüphe yok ki Allah, bütün kulluklarınızı en güzel bir şekilde kabul edecektir. (*İlginç değil mi? Mevlana, Caca'nın Tanrıya yaptığı tüm tapınmalarıyla gösterdiği kulluğa, bir yakınını bağışlamasını eşit görüyor. Bunu yapmadığı takdirde namazları, oruçları ve sadakaları boşa gidecek, kulluğunu tamamlamıyacaktır! İ.K.*)… Oğlumuz Nizameddin, sizi sevenlerdendir; o devletin sürmesini, artmasını diler; boyuna sizi anarak neşelenir. Bir küçük suç, o da bilmeyerek yaptıysa, bağışlanması… Bu takdirde pek minnettar olurum; büyük bir sevaba, güzel bir övülmeye erişirsiniz. (Mevlana Celaleddin, agy. s.80-81)
>
> Olasıdır ki, Nureddin Caca'ya karşı işlediği suçtan dolayı naibleri, Nizameddin'in oniki bin dinarına (altın para) el koyarak onu cezalandırmışlardı. Mevlana Celaleddin, Caca'dan 'aziz oğlu' Nizameddin'i bağışlamasını dilerken, ona ödediği parayı rakibi durumundaki Emir Karatay'dan tazmin ettirme kurnazlığını gösteriyor. Celaleddin Karatay, onun bu isteğini fazlasıyla yerine getirmiş olmalıdır. Elbette ki bu, koyu bir Rükneddin ve Pervane yandaşı olan Mevlana'yı saflarına çekme taktiğiydi; çünkü karşısında olan kişinin emirler üzerindeki onun mistik etkisini çok iyi bilmektedir.

Mevlana Celaleddin, hiç sevmediği ve hor gördüğü konar-göçer ve yerleşik geniş Alevi Türkmen grupları tarafından desteklenen ve eski düşmanları Moğol istilacılarına karşı çıkmaya zorlanan İzzeddin II. Keykavus'u tutmuyordu. Çünkü ona göre Mogollar, Muhammed'in şeriatını yerine getirmeyen bu heterodoks inançlı (Alevi) Türkmenleri cezalandırmak için Tanrı tarafından gönderilmişti. Annesi Hristiyan olan İzzeddin Keykavus'un da, bu çevreye göre İslam şeriatıyla ilişkisi yoktu; şarap ve eğlence meclislerinin adamıydı!

Sultan İzzeddin II. Keykavus'un ve emirlerinin, atabeylerinin bu propagandayı ortadan kaldırma çabalarından birini Ahmet Eflaki'nin kitabında görüyoruz. Bunun gerçekleşmesi de kuşkusuz Mevlana'nın dergahından ve onu saflara kazanmaktan geçiyordu. Bir çok yol denenmiş olabilir, ama bu başarılamamış; Mevlana tarafından kabul görmemiş uzlaşma sağlanamamıştır. İzzeddin siyaseti bağlamında Sultan kardeşler arası anlaşma asla gerçekleşmemiş. Kent yaşamının rahatlığına alışmış başlarında Mevlana olmak üzere, Konya mutasavvıfları, dervişleri ve ahileri düzenlerinin bozulmaması için Moğol korumalığı siyasetine angaje olmayı yeğlemişlerdir. Emirler için zaten birşey farketmiyordu; tımar olarak sahibi bulundukları illerin geniş topraklarında yaşayan yoksul halk yığınları üzerinde her durumda baskılarını sürdüreceklerdi…

Eflaki'nin, Mevlana ve İzzeddin II. Keykavus ilişkilerine dair öykülerini bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Öykülerden birinde, emirlerinden Sahib Şemseddin, İzzeddin'in Mevlana'yı ziyareti için aracılık ettiğini görüyoruz. Defalarca Mevlana'yı överek, onu mutlaka ziyaret etmesini istemektedir. İzzeddin Keykavus, birgün altın bir hokka içine yılan yavrusunu kapatarak, onu denemek için, içinde ne bulunduğunu sorar. Bu davranışına kı-

zan Mevlana onu yanıtlamaz bile, yakın halifesi Şeyh Selahaddin'e hokkanın sırrını söyletir. Böylece sözde İzzeddin'in Mevlana'ya saygısı artar. (Ahmet Eflaki, Çev. Tahsin Yazıcı, agy. II, s.108-109)

Diğer iki öyküden birinde Mevlana, vezir, naib ve emirleriyle birlikte ziyaretine gelen İzzeddin'i kabul etmeyerek, hücresine girip ibadetini sürdürmüş. Öbüründe ise, ziyareti sırasında İzzeddin Keykavus Mevlana'dan bir öğüt isteyince: "Sana çobanlık emretmişler, kurtluk yapıyorsun. Sana bekçilik emretmişler, sen hırsızlık yapıyorsun" demiş. (A.Eflaki, Çev. Tahsin Yazıcı, agy. I, s. 218, 317) Görülüyor ki Mevlana, İzzeddin'i Sultan olarak kabul etmiyordu.

Bunu, Moğol hakanı Hulagü Han tarafından, Selçuklu kentlerinden baç ve vergileri toplamak üzere tam yetkiyle gönderilmiş vezir Taceddin Mutez el-Horasani ile olan dostluğu da açıkça gösteriyor. İlk ortak sultanlık döneminde İzzeddin II. Keykavus tarafından Konya'da kabul görmeyen Taceddin Mutez, Sivas'a Rükneddin'in yanına gitmiş, orada Muineddin Pervane tarafından çok iyi karşılanmış ve bundan sonra İzzeddin II. Keykavus aleyhinde çalışmıştır. Moğol hanları adına toplanan vergilerin miktarını görünce, vezir makamındaki bu kişinin modern 'sömürge valisi' tipindeki korkunç yüzünü öğrenmiş olacağız:

Bedreddin Ayni'ye göre ilk Moğol baskısı döneminde Anadolu vergisi 60 000 dinar, 10 000 koyun, 1000 sığır ve 1000 at'tan oluşuyordu. Oysa Baycu'nun Anadolu kumandanlığı zamanında –Aksarayi'ye göre- bu vergi 200 000 dinara yükselmiştir. 1256 yılına kadar bu miktarda kaldı. 40 yıl sonra Gazan Han döneminde 600 000 dinara çıkacaktır. (Prof. Dr. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 4.baskı, Ankara-1991, s.55) Bütün bu ağır vergiler Anadolu'nun yoksul halk yığınlarının sırtından ödenmiştir.

İstilacı, kan dökücü Moğol hanının temsilcisi vergici vezir Taceddin Mutez'e yazılmış 9 mektubu bulunmaktadır Mevlana'nın. Mektuplarının çoğunda Vezir-i Azam (en büyük vezir) diye hitabetmekte ve yakınlarının, dostlarının işlerinin görülmesi ya da parasal yardımda bulunulmasını rica etmektedir. Her nedense bir türlü işleri yoluna girmeyen (!) Nizameddin için de mektup yazmıştır. Bakalım yoksul halkın, mazlumların düşmanı ve Moğol kuklası, kadı Muhyiddin Tahir oğlu Taceddin Mutez'e nasıl övgüler düzmüş:

"Devlet güneşi, emirler padişahı, Rabbani emir, anısı büyük, düşüncesi güzel, emin ve kutlu kişilerin gıpta ettikleri er, yosulların ışığı (!)…Horasan'la Irak'ın övüncü, iki devlet ıssı iki kutluluk ehli; adaleti yayan, mazlumu besleyip yetiştiren… şehirlerin amanı, kulların sığınağı olan, yoksullara inanan Hak ve Dinin Tac'ı (*Taceddin Mutez İ.K.*), 'insanları bağışlıyanları, ihsanda bulunanları Allah sever' (Kur'an 3,76) Allah yüceliğini daimi etsin; düşmanının burnunu yerlere sürtsün, kendisini kuvvetlendirsin … Nimet verene şükür vaciptir ama, lütfunuz sınırı aştı; şükürden aciziz… Allah işlerini düzene soksun, özü doğru inanç ıssı… Nizameddin, bu duacının oğludur. Bu duacıya evlatlık haklarını yerine getirmiştir… Küçüklüğünden beri rabbani fakıyrlerin (*Mevlana kendisini kastediyor. İ.K.*) kapısında, mal da nedir ki canını vermiştir. Çünkü fakıyrlerin kulluğunda bitmiş, gelişmiştir… İnsanın gidişinden sormaya hacet yok; kimlerle düşüp kalkıyor ona baksınlar. Maldan sormaya, nereden ele geçirdin demeye hacet yok; nereye harcıyor, ona bakmak gerek. (*Bu 13.yy. kentli aristokrat tasavvuf şairinin halk düşmanı görüş ve anlayışının bugünün işçi-emek düşmanı yönetimlerin anlayışıyla koşut olması ilginç değil mi? İ.K.*) Emirler padişahının… her lütfu, her keremi her padişahlığı, önden sona dek hepsi bu duacıya yapılmıştır… Hatta bu mektubu yazmak doğru da değildi. Özü doğru duacı, bizzat gelip kendi ağzımla söylemeyi isterdim... Utanmakla beraber ...padişahçasına, sultancasına ululuğuna layık olarak bu sefer de yardım gölgesini, oğlumuz Nizameddin'in üstüne salarlar da bu ağır yükün altından çıkar… Allah için olsun, bu ihsanı öbür ihsanlardan saymayın." Sonra coşa gelip dizeler döktürüyor Mevlana:

"Sürme çekmek, sürmegöz ıssı (sahibi) olmaya benzemez. O göz ki, inciyi saman çöpünden ayırdetsin, o göz ki, doğan'ı sinekten ayırsın." (Mevlana Celaleddin, agy.s.36-39)Yeri geldiği için bazı bölümlerini aldığımız mektubun içerdiği anlam, yorum ve açıklama gerektirmeyecek kadar açıktır. Koca Mevlana'nın kimlere 'gel, sen de gel!' dediği ortadadır.

4. Nureddin Caca Mevlana İle Buluşmasının Arkasındaki Asıl Nedenler

Mevlana Celaleddin'in, Nureddin Caca'ya yazdığı bir diğer mektubu, aradan biraz zaman geçtikten sonra gönderdiği anlaşılıyor. Hemen arkasından da Ahmet Eflaki'nin anlattığı buluşma olmuştur. Bu mektubun başında da öbürlerinde olduğu gibi "Devlet ve Dinin Nur'una" övgüler, selam ve duadan sonra Mevlana, bir ayetle buluşma arzuluyor:

> "Yüzlerinde secde belirtileri görünür" (Kur'an, 48, 29) ayetinde bildirilen yüzlerden olan yüzünüzü görmeyi özlediğimi, sizinle buluşmayı pek arzuladığımı da bilin. Hayırlı buluşmalar nasibolsun… Özü doğru oğlumuz Nizameddin pek çok çeşitli ziyanlara girmiştir. Bütün dostların gönülleri yaralıdır, o yana yönelmiştir… Dostluğunuzdan umulan… adaletiniz olduğu gibi gene lütufta bulunmanız, elini tutmanız, yardım etmenizdir. Netekim bundan önce de lütuflar ettiniz; kendiniz ziyanlara girdiniz…"

Nureddin Caca, Mevlana'ya, bu denli üzerine düştüğü Nizameddin'in kim olduğunu sordurmuş olacak ki, "O, şeyhlerin padişahı, Hak ışığı, kalblerin emini, zamanın Cüneyd'i Hüsameddin'in -Allah Müslümanları, ona uzun ömür vererek faydalandırsın- yakınıdır, damadıdır" diye mektupta tanıtma gereği duyuyor. Sonundan anlaşıldığına göre, mektubu bizzat Nizameddin ile göndermiştir: "Umarım ki oğlumuz Nizameddin de… ihsanınıza, lütfunuza mazhar olur… şükrederek, lütfunuzu anarak, o kutlu, o mutlu tapıdan korumanıza ererek, himayenize girerek, bol lütuflarınızı elde ederek esenlikle, ganimetlerle, sevine se-vine döner…" (Mevlana Celaleddin, agy. s.42-43)

O yılların siyasi olaylarının biraz daha ayrıntılarına girerek, Mevlana'nın konumunu belirleyen ilişkileri konusunda bir irdeleme daha geçtikten sonra, bazı yeni tarihsel gerçekler saptamak olası görünüyor. Şimdi *Vilayetname*'deki olaya dönersek: Hacı Bektaş Veli, Nureddin Caca'nın namaz kılması gerektiği zorlamasını, "kanla abdest alınmaz" diyerek, reddetmiştir. Bu, "dünyayı kana bulayanlara, kan dökenlere çanak tutmayın, onlardan yana olmayınız' demektir bizce. İşte bu çerçeve içerisinde hareket ederek diyoruz ki, öfkeyle atına atlayıp adamlarıyla Sulucakarahöyük'e gelen Kırşehir emirini, Hacı Bektaş Veli siyaseten ikna etmiş ve onu şeyhi Mevlana'ya bizzat göndermiş olabilir. Yine bizce, İzzeddin Keykavus tarafını tutarak Moğol istilacılarına karşı mücadele siyasetine çekmek amaçlıdır.

Hacı Bektaş Veli büyük öngörüsüyle, genç İzzeddin II. Keykavus'un birinci tek başına saltanat dönemi(1246-1248) ve ortaklığı(1249-1254) sırasında, -olasılıkla Sultanın çevresiyle doğrudan ilişkilerine dayanarak-, onun üstün geleceğine Nureddin Caca'yı inandırmış; Moğol korumacılığı yandaşı olan Rükneddin'i tutmayı sürdürdüğü taktirde sonunun iyi olmayacağını, zindanlara düşeceğini anlatmıştır. Sürdürdüğü siyasetin yanlışlığına onu gerçekten ikna etmiş olmalı. Ülkede birlik, İzzeddin'in padişahlığı altında Moğolların atılmasıyla sağlanabilirdi.(4) Ancak Nureddin Caca kadar, Hacı Bektaş da biliyordu ki İzzeddin Keykavus, kardeşinden değil, Kösedağ savaşından beri Moğollarla içli-dışlı olan Muineddin Pervane'den çekiniyordu. Pervane'yi de ancak, kendisine çok düşkün olduğu ve her arzusunu yerine getirdiği Mevlana ikna edebilirdi. Mevlana Celaleddin hem karısının hem kendisinin tapınacak kadar çok sevdikleri Şeyh'leriydi; onu çağırıp sarayında sık sık 'semah ayinleri' düzenlerlerdi. Zaten iki kardeş sultan olan İzzeddin Keykavus ve Rükneddin Kılıcarslan, arasında anlaşma-uzlaşma çabalarına giren Fahreddin Arslandoğmuş gibi emirler yok değildi. Ancak bunların yaptığı, Moğolların istediği biçimde Rum'u iki-üç kardeş arasında paylaştırıp geçici olarak savaşları önlemekti.

Bize göre, bir şikayet bahanesiyle Hacı Bektaş üzerine kızgınlıkla gelen Nureddin Caca, *Vilayetname*'de Hünkar'ın bir kerameti gibi sunulan belki günlerce süren konuşup gö-rüşmeler sonunda ikna edilmişti. Büyük olasılıkla (İzzeddin Keykavus ile ilişkiler konusunda tek bilinen Saru Saltuk olmakla birlikte) Hacı Bektaş'a bağlı ve İzzeddin'i destekleyen hayatta kalmış eski Babai şeyh-önderleri, Baba İshak halifeleri de orada bulunmaktaydı. Zaten sözünü ettiğimiz İzzeddin'in ilk saltanat döneminde Babai Türkmenlere hoşgörüyle yaklaşması, Sulucakarahöyük'ün Hacı Bektaş önderliğinde kısa bir zaman içinde büyüyüp gelişmesini de mutlaka etkilemişti.

Mevlana'nın mektuplarının bu olaydan önce Nureddin Caca'nın eline geçtiğini, mektuplardan birinin içeriğine uygun biçimde, Hacı Bektaş'ı abdest-namaz sınamasından geçirmesi gösteriyor. Mektuptan mutlaka sözedilmiş, tartışılmış. Ancak Hacı Bektaş, Mevlana'ya 'Rum ülkesi kan gölüne dönmüş, siz Tanrıya kulluğun abdest-namazla olacağını söylüyorsunuz. Her tarafta su yerine kan akıyor, bu kanla abdest alınmaz. Önce kanı temizleyelim ki sular durucak aksın' biçiminde bir mesaj göndermişti bizce.

Daha önce yukarıda *Ariflerin Menkıbeleri*'nde geçen bu olayı anlattıktan sonra sormuştuk: Kur'an'dan 17. Surenin 26. ayetini ("bir de akrabaya, yoksula yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma") tamamlayan 27.ayeti ("zira böylesine israfta bulunanlar şeytanların dostları, kardeşleridir") ilgisiz bir biçimde, Caca'nın anlattıklarına kanıt göstererek, Hacı Bektaş'a şeytanın kardeşi demesi ve onu insan yüzlü iblislerden sayması nasıl bir kine dayanıyordu? Caca'nın Hacı Bektaş'a yakınlaşmasıyla onu kaybetmesinden mi korkuyordu? Şimdiye kadar mektuplarından öğrendiklerimiz, dolayısıyla Mevlana'nın karakter yapısı ve siyaset anlayışı üzerinde edindiğimiz bilgiler, bu iki sorunun ötesinde yanıtlar getirdi sanıyoruz.

Elbette ki, Ahmet Eflaki'nin anlattığı gibi Nureddin Caca Mevlana ile, Hacı Bektaş'ın kerametlerini değil, gönderdiği haberi tartıştı. Ancak Mevlana böyle bir öneriyi kabul etmek bir yana, Nureddin Caca'yı 'iblis, yani Şeytan'la elbirliği yapılmaz' diye paylamış, Hacı Bektaş'tan uzak durmasını sağlamıştı. Mevlana'nın Moğollara karşı olması ve böyle bir amaç için Pervane'yle konuşması ne siyaset anlayışına ve ne de yaşam biçimine uygun düşü-yordu. Nureddin Caca'yı, böyle birşey yapmaması için, olayı Pervane'ye bildirmekle tehdit bile etmiş olabilir. Onun Caca'dan beklediği ve istediği sadece, Nizameddin'ine "lütuflar yapması, onu himayesine almasıdır!.."

Hacı Bektaş'ın Mevlana'ya daha önce Şeyh İshak adlı bir dervişini de gönderdiğini biliyoruz. Ahmet Eflaki, (Çev. Tahsin Yazıcı, agy. I, s.285) Hacı Bektaş'ın bu dervişini göndererek Mevlana'ya, "Ne iştesin, ne istiyor-

sun? Dünyada kopardığın bu kıyamet nedir? Eğer aradığını buldunsa sus, bulmadınsa saldığın bu gürültü nedir? Kendini insanoğullarının en beğenileni yaptın. Halkın bu kadar evini barkını yıktın… nedir bu hal?"diye sordurttuğunu yazıyor. Eflaki, Mevlana'nın ününün büyümesi ve herkesin ona mürit olması yüzünden kıskanıldığı ve aleyhine söylenen sözler ve nüktelerle eleştirildiğini söylüyor. Ona göre Hacı Bektaş da Mevlana'yı kıskandığı için böyle davranmış. Mevlana da ona şiirle karşılık vermiş: "Başımızı ayak yapıp Ceyhun tarafına doğru koşuverdik/ Biz dünyayı birbirine kattık ve sonra oradan fırlayıp çıktık…/Biz Mecnun'un sınırını da aştık…"

Kuşkusuz Hacı Bektaş bunları sordurmak için dervişi İshak'ı göndermemişti. Onun biraz Konya'nın, kentin dışına çıkıp, ezilen, baskı gören halkın arasına girmesini istiyordu. Ama, onun yüzü Ceyhun'a, Ceyhun'dan gelenlere (Moğollara) dönüktü; aşktan-meşkten başını kaldırıp, avama (halka) bakacak hali yoktu. Mevlana asıl karşılığı, Şeyh İshak'la konuşurken aynı anda Sulucakarahöyük'te Hacı Bektaş'a görünüp (!), boğazına sarılarak veriyor. Eflaki bu kerameti şöyle anlatıyor: "Şeyh İshak…görüp işittiğini olduğu gibi anlatıp, bunları söylediği tarihi verince Hacı Bektaş: 'Aynı günde Mevlana hazretleri kükreyen bir arslan gibi içeri girdi ve bana: 'Ey kahpenin kardeşi! Bizim heyecanımız neşe ve aşktan geliyor, yanma ve aramaktan değil,' deyip boğazımı sıktı. Öleceğimden korktum…'dedi."(agy.)

Görüldüğü gibi Mevlana Hacı Bektaş'ın elini değil, boğazını sıkmayı tercih ediyor.

Vilayetname yazarı Uzun Firdevsi ise, Hacı Bektaş Veli'nin kendisine en yakın halifesi olan Saru İsmail'i Mevlana'ya gönderdiğini anlatıyor: Aynı zamanda ibriktarlık hizmeti gören Saru İsmail, su ısıtıp Hacı Bektaş'ın yıkanmasını ister. Hacı Bektaş, önce onun Konya'ya gidip, Mevlana'da bulunan bir kitabını alarak hemen gelmesini söyler. Saru İsmail, Hacı Bektaş'la aralarında geçeni ve kitabını istediğini anlatınca Mevlana: "Hünkar Hacı Bektaş katına, her gün yedi deniz, sekiz ırmak uğrar. Onların suya girmeye ne ihtiyaçları var ki, böyle dedin, yıkanmaya davet ettin erenler? Kitaptan maksat işte sana verdiğim öğüttür"der. (*Vilayetname*, Haz. A.Gölpınarlı, s.48;)

Menakıbname yazarlarının özelliğidir, herkes kendi velisinin üstünlüğünü öne çıkarır. Yoksa Mevlana'nın, Hacı Bektaş için bu övgüye kesinlikle dili varmaz, Yunus'un deyişiyle 'yapası yoktur'. Ne de Ahmet Eflaki'nin aynı sayfada anlattığı gibi, mana aleminde Mevlana tarafından boğazı sıkılan (!) Hacı Bektaş da, "şimdi ey dervişlerim, Mevlana'nın saltanat ve ululuğu, bizim tasavvurumuza ve benzetmelerimize sığmaz. O mana simgesinin fermanına itaattan başka bizim için yapılacak şey yoktur" demiştir.

Sonuç olarak, Nureddin Caca'nın ikna edilip Mevlana'ya gönderilmiş olması işe yaramamış. Caca da, Şeyhi Mevlana Celaleddin'e itaat ederek, Hacı Bektaş'ı kendisini kandıran iblis olarak görüp ondan uzaklaşmıştır. Ancak *Vilayetname*'de Hacı Bektaş'ın bir kerametiymiş gibi anlatılan zindan olayının gerçekleştiği anlaşılıyor.

5. Nureddin Caca Zindanı Boylamış Olmalıdır

Vilayetname'de olay şöyle anlatılmaktadır:

> "…Hünkar, suyu avucuna döktü, yine su kıpkızıl kan kesilmişti. Nureddin Hoca (*Nureddin Caca İ.K.*), bunu büyüye yordu, derviş dedi, kalk, gönlün nereyi isterse oraya git; seni bir daha buralarda görürsem ocağını yıkarım.' Nureddin Hoca bu sözleri söyleyince Hünkar, 'yarın öğleyin' dedi, 'seni tutarlar, oğlancıklarını bile görmeye izin vermezler. Bir yaş derinin içine korlar öyle bir yere götürürlerki, bir torba toprakla bir avuç arpa canını kurtarmana sebep olur.' Nureddin Caca bu söz-lere fena halde kızdı. 'Eğer' dedi, 'yarın öğleye kadar dediklerin başıma gelmezse gör de bak, sana neler ederim ben."
>
> "O gece yattı. Ertesi gün Kırşehri'ne hareket etti. Kırşehri'ne yakın Yüceırkadca denen yere varınca abdest alıp öğle namazını kıldı. Bir de baktı ki yedi tane Bey karşıdan çıka geldi. Bunlar hemen, 'Nureddin Hoca sen misin?'dediler. 'Evet benim' dedi. 'Padişah emretti, seni nerede bulursak, aman vermeyeceğiz, evine gitmene bile izin vermeyeceğiz. Tutup bağlayıp, yaş göne sararak götüreceğiz.' Yaş göne sardılar, Sultan Aliyüddin (*İzzeddün olmalı İ.K.*) Padişah'ın huzuruna götürdüler. Padişahın, her tarafı kireçle sıvanmış derin bir zindanı vardı, pek kızdığı kişileri attırırdı. Bu zindana atılanların gözleri, kireçli duvarlara baka baka, üç yıla kalmaz kör olurdu. Nureddin Hoca'yı da oraya attırdı."
>
> "Nureddin Hoca, 'eyvahlar olsun, öyle bir azizin kadrini bilemedim, ona kötülük etmeye niyetlendim' der dururdu. Hacı Bektaş'ın sözlerini hatırlayıp zındancıya bir avuç arpayla, bir torba toprak getirtti, toprağı yere saçtı, üstüne de arpayı serpti. Su verdi, arpa bitti. Yeşil arpaya baka baka gözlerine zarar gelmedi…" (*Vilayetname*, Haz.Abdülbaki Gölpınarlı, s.29-30)

Abdülbaki Gölpınarlı, *Vilayetname* kitabının arkasında (s.111-113) Nureddin Caca hakkında bilgi verirken "onun Mogollar tarafından çok sevildiğini anlıyoruz" diyerek, kendisi de Mogol asıllı olan Caca'nın müthiş bir Mogol yandaşı olduğunu vurguluyor. Ama yazısının sonunda neye dayanarak ve nasıl "Nureddin Caca, Hacı Bektaş'ı sevmektedir" yargısına vardığını anlamak olası değil. Ancak, Nureddin Caca'nın, Hacı Bektaş'ın gazabına uğrayıp, zındana atıldığı konusunda tarihi bir bilgiye sahip olunmadığını haklı olarak söylemektedir.

Nureddin Caca'nın Hacı Bektaş'ı ne kadar sevdiği(!), anlatmış olduklarımızda görülmektedir. '*Ariflerin Menkıbeleri*'nde yazılanların büyük çoğunluğu, her nedense 'tarihi bilgi' kabul ediliyor. Ama Hacı Bektaş Veli Menakıbnamesi olan *Vilayetname*'de anlatılanlar sadece olağanüstü söylenceler, masallar olarak görülüp üzerinde durulmuyor. Derinliğine inilip, tarihsel bilgiler çıkarılmıyor. Yani, anlatılanların tümü masal mı? Değil elbette. Kerametlerin, söylencelerin nesnel temellerine inildiği zaman tarihsel, toplumsal ve de felsefi bilgilerin günışığına çıkmaması için hiçbir neden ve zorluk yoktur. Hacı Bektaş Veli ortodoks (Sünni) inançlı ve yönetimin, güçlünün yanında olsaydı; hem yapıtları günümüze noksansız gelmiş, hem de üzerine ciltlerce inceleme araştırma kitapları yazılırdı Mevlana gibi. Günümüze ulaşabilenlerin içinde bazıları 'takıyye' olarak verilmek durumunda kalınmış, çoğu da kopya edenlerin eklemiş olduğu bazı Şer'i bilgilere sarılarak, Hacı Bektaş'ın nasıl sünnileştirilmeğe çalışıldığı zaten ortadadır.

Yinelemek durumunda kalıyoruz; A. Gölpınarlı, Hacı Bektaş'a atfedilen suyu kana çevirmesi kerametine, 'hokkabazlık' diyor. Ama Mevlana'nın Konya'da Şeyh İshak'la konuşurken, aynı anda Sulucakaraöyük'te Hacı Bektaş'ın boğazına sarılmasına tek söz etmiyor. Demek ki, Mevlana'nın bu kerameti gösterebileceğini kabul ediyor. Bilim adamı, araştırmacı kişi ikisinin de böyle birşey yapamıyacağını bilip, kabul etmesi gerekir. Biz yukarıda Hacı Bektaş'ın, kanlı abdest suyuyla ne demek istediği üzerine sayfalar boyu yorumlar geçme zorunluğu duyduk tarihsel derinliklere inerek. Yazdıklarımız için, böyle birşey olamaz, olmamıştır deniliyorsa yeni yorumlar, açınımlar konulsun ortaya. Ama kimse Hacı Bektaş'ın 'suyu kana çevirdiğini' ileri sürmesin ve de bunu yaptığını ispat etmeye kalkmasın. Ayrıca hiçkimsenin de, Hacı Bektaş "bu hokkabazlığı yapmış ya da yapmamış" biçiminde bir ifade kullanmaya hakkı yoktur.

Mevlana'nın aynı anda 'mana aleminde' Hacı Bektaş'ın boğazına sarılması kerametinin yorumunu yapmaya gerek görmedik. Çünkü bunun, Nureddin Caca ile Hacı Bektaş üzerine tartışırken Mevlana'nın köpürmüş durumda, "Hacı Bektaş şimdi yanımda olsaydı, iblis'in kardeşinin boğazına sarılır onu boğardım" diye haykırmasının ötesinde bir anlamı yoktur. Ama ona inanan, onu seven, yücelten müridlerinin ağzında keramete dönüşüp, yetmiş-seksen yıl sonra Ahmet Eflaki'nin kitabına kayıtlanıyor…

Biz bu bağlamda, *Vilayetname*'de Nureddin Caca'nın zindana atılmış olmasına, Hacı Bektaş'ın gazabı ya da bedduası olarak değil, yeni bir tarihsel bilgi olarak bakıyoruz. Aynı zamanda bu olay gösteriyor ki, Hacı Bektaş Veli, kurduğu dergahta dünyadan elini eteğini çekmiş bir ermiş derviş gibi yaşamıyor. Ülke siyasetinin tamamıyla içindedir; Karaman, Çep-ni, Ağaçeri, Bayad, Döger vb. heterodoks İslam (Alevi) inançlı Türkmen gruplarının, (Ali donunda düyaya geldiğine inanılan) manevi önderleri olarak, tüm eylem ve hareketleri onun bilgisi çerçevesinde yapılmaktadır. Anadolu son yurtlarıdır; gidecekleri başka yer yoktur. 1200'ün ilk on yıllarından beri, yarım yüzyıldır peşlerini bırakmayan Moğol felaketini canları pahasına yok etmeleri gerekiyordu. Bu da ancak merkezi güçlü bir devletin varlığıyla gerçekleşebilirdi. Birlik ve beraberlik içinde hareket etmenin zamanıydı. Hacı Bektaş Veli, "bir olalım, iri olalım, diri olalım" sözünü boşuna söylememişti. Selçuklu Devletinin, Sultan Alaaddin Keykubat I (1520-37) dönemi güçlü merkezi yönetiminin ve Türkmenleri sayısız vakıf topraklarıyla yerleştirme politikasının (Uç'lara yerleştirip merkezi güvenceye almış da olsa) anıları onların arasında hep yaşıyordu. Onun içindir ki, *Menakıbname*'lerde, veli söylencelerinde geçen tüm Selçuklu sultanlarının büyük çoğunluğunun adı Sultan Ala-addin'dir. Görüldüğü gibi, *Vilayetname*'ye göre Nureddin Caca'yı zındana gönderen de odur. Demek ki, Türkmenler İzzeddin II. Keykavus'u, Alaaddin'le eşleştirmiş ve onun Moğol istilasından ülkeyi kurtarma siyasetiyle özdeşleşmişlerdi. Moğol işbirlikçilerinin, İzzeddin için kadın düşkünü, ahlaksız, şarapçı bir Hristiyan yeğeni propandaları onları etkilemiyordu. Oysa büyük Sultan Alaadin'in de babannesi Hristiyandı ve on bir yılı Bizans başkentinde geçmişti.

Bu *Vilayetname* metninden, Selçuklu döneminde tutuklanan kişilere yapılan, "tutukluyu yaş göne sarıp, içinde kurumaya bırakma ve zindan hücresini kireç beyazına boyayıp gözlerini kör etme" gibi işkence çeşitlerini de öğreniyoruz. Nureddin Caca'yı yakalatıp, yaş deriye sardırıp, gözleri de kör olsun diye kireç beyazı zindana attıran İzzeddin II. Keykavus'tan başkası olamaz. Çünkü o kardeşi Rükneddin'in yandaşı ve büyük düşmanı Pervane Muined-din Süleyman'ın, Ahmet Eflaki'nin deyimiyle Muhammed'in mağara arkadaşı Ebubekir gibi, '*yar-ı gar*'ıdır. Hacı Bektaş Veli, yukarıda uzun uzun anlattığımız gibi yetkin bir ileri görüşlülükle onu uyarmış, hatta ikna etmiştir. Ama, Caca Mevlana'nın cazibesiyle, Hünkar'dan uzaklaşmıştır.

Bu tutuklamanın tarihine gelince: Daha önce yeri geldiğinde belirttiğimiz üzere 1254 yılında, bazı emirler aşçı elbiseleri giydirip, Rükneddin'in kaçmasını sağlayarak onu Kayseri'de tek Sultan ilan ettiler. Moğolların isteğiyle

Doğu'daki birçok kentte onun sultanlığı kabul edildi. Bunun üzerine Kırşehir'de bulunan İzzeddin II. Keykavus bir ordu derlemiş, görüşme çabaları sonuç vermeyince de savaş açarak onları yenilgiye uğratmıştı. Böylelikle Rükneddin Kılıcarslan, 1254 yılının sonlarına doğru ağabeyinin eline düştü ve İzzeddin görünüşte barıştığını ilan ettiyse de, onu Uluborlu yakınıdaki Davalu (ya da Burgulu) kalesine hapsettirdi.

Anlaşılıyor ki İzzeddin, kardeşi Rükneddin Kılıcarslan'ın güçlerini yenip onu kaleye kapattıktan sonra, onu tutan emirlerinden de yakaladıklarını zindana attırmıştı. Süleyman Per-vane gibi bazıları Tokat'a kaçıp kurtulmuşlardı. Şu halde Kırşehir emiri Nureddin Caca, bu savaştan sonra –ki Abu-l-Harp (savaş babası) unvanı taşıyan Caca'nın İzzeddin'e karşı savaştığı kesindir- sonra tutuklanmış. En az iki yıl zindanda kalmış olmalıdır. Çünkü iki yıl sonra Moğol kumandanı Baycu ordusuyla geldi ve 11 Ekim 1256'da Sultan Hanı civarında yapılan savaşta, İzzeddin'in Türkmen gruplarından oluşturduğu kuvvetlerini yendi. Savaştan sonra Emir Fahreddin Arslandoğmuş, Sultan İzzeddin'den hoşnut olmayan diğer ileri gelen emirlerle Burgulu kalesine giderek, kalede tutsak bulunan Rükneddin Kılıçarslan IV'ı alıp saltanata geçirmişlerdir.

Vilayetname'ye göre, Nureddin Caca'nın zindandan çıktıktan sonra itibarını yitirdiği görülüyor. Uç illerden birine atandığı ve yakınlarına hasret kalmış, onlara kavuşamadan öldüğü anlatılıyor. Olasıdır ki, zindandan çıkarıldıktan uzun yıllar sonra Eskişehir emirliği yaparken ölmüştür. Burada Hünkar'ın yüce erdemlerinden birini daha vurgulamak gerekir: Başına gelebilecekleri kendisine anlatmasına rağmen, Nureddin Caca'nın sözünü dinlemeyeceği ve siyasetinden vazgeçmeyeceğini anlıyor. Belki yıllarca yatacağı zindanda, ak kireç işkencesinden gözlerini korumanın yolunu göstererek ona, yani düşmanına bile en büyük iyiliği yapıyor...

Sonuç

Sonuç olarak görülüyor ki, Hacı Bektaş Veli ile Mevlana Celaleddin Rumi'nin toplumsal ve siyasal konumları birbirinden farklı olduğu kadar da karşıt durumdadır. Birisi istilacı Mogollara karşı mücadele siyasetine girmiş bulunan ve onları Rum'dan (Anadolu) çıkarmaya çalışan İzzeddin II.Keykavus'un, diğeri ise Mogol korumaclığını yeğleyen, Cengiz oğullarının bir Uç beyliği ya da eyaleti olmayı kabul eden kardeşi Rükneddin Kılıcarslan'ın yandaşıydı. Selçuklu ve Mogol yöneticilerinin has adamı bir aristokrat mutassavvıfıydı Mevlana. Yukarıda söylediğimiz gibi, Mevlana Celaleddin, hiç sevmediği ve hor gördüğü konar-göçer ve yerleşik geniş Alevi Türkmen grupları tarafından desteklenen ve eski düşmanları Moğol istilacılarına karşı çıkmaya zorlanan İzzeddin II. Keykavus'a düşmandı. Çünkü çıkarlarına ters düşüyordu. Çünkü ona göre Mogollar, Muhammed'in şeriatını yerine getirmeyen bu heterodoks inançlı (Alevi) Türkmenleri cezalandırmak için Tanrı tarafından gönderilmişti. Annesi Hristiyan olan İzzeddin Keykavus'un da, bu kentli çevreye göre İslam şeriatıyla ilişkisi yoktu; şarap ve eğlence meclislerinin adamıydı!

Hacı Bektaş Veli, Anadolu'da geniş çoğunluğu oluşturan köyler ve kasabalarda oturan ya da konar-göçer olarak en zor koşullar içinde yaşayan batıni inançlı, İslam heterodoksizmini benimsemiş, gayri-sünni, yani alevi Türkmen halkların tarihsel inanç önderi. Mevlana ise, diliyle, kültürüyle, güzel konuşması ve tükenmez enerjisiyle döndüğü semahıyla, eşsiz yapıtlarıyla Konya'da yaşayan tüm aristokrat çevrenin ve orada yaşayan herkesin gözdesiydi. Dahası ona bir peygamber, *Mesnevi*'ye ise *Kuran* gibi bakıyorlardı. Sultanın ve Emirlerinin olduğu kadar, Mogol yüksel temsilcilerinin de yakın adamı olduğunu özel mektupları açıkça göstermektedir; bir işbirlikçi ve ezilen soyulan halk çoğunluğunun karşısındaydı. Mogollar için söylediklerine bakınız:

"Bana Tatarın yaptıklarından değil, Tatar ceylanının göbeğinden sözet! Tatarın talan ettiği herşey tanrının hazinesine girmiş olur. Tatar dünyayı savaşla yıktı, ama yıkılan yerde tanrının definesi bulunur; ne diye gönlümüzü sıkalım?" biçiminde övgü dizeleri döktürmektedir. (İsmail Kaygusuz, *Alevilikte Dar ve Dar'ın Pirleri*, 2.Basım, Alev Yayınları; İstanbul, 1995, s.117)

Mevlana'nın, babasından, diğer şeyhlerinden ve medreslerden aldığı eğitim, yetişme koşulları; sahip olduğu inanç ve yaşam biçimi ona bu seçimi yaptırdığı kesindir. Mevlana Celaleddin'i yargılama veya sorgulama gibi bir niyetimiz elbette ki olamaz. Ancak şu gerçeği unutmayalım: Kim olursa olsun göklere yüceltilen tarihsel kişiliklerin yanlışlarını, hatalarını gizlemek, görmemezlikten gelmek,-hatta o kişilerin hata yapmayacaklarına inanmak- onlara en büyük kötülüğü yapmakla eşdeğerdir.

Son söz olarak Hacı Bektaş Veli ile Mevlana Celaleddin biribirine aykırı yaşamış, inançta birleşemedikleri gibi toplumsal ve siyasal yönden de biribirlerinin karşısındaydılar. Mevlana'yı Hacı Bektaş Veli meşrebine sokmaya, yani bir Alevi-Bektaşi olarak görmeye çalışanlar yanılmaktadır. Ancak onların arasındaki bir ortak noktayı söyleyeyebiliriz:

İkisi de büyük İsmaili *Dai*'si Şemseddin Muhammed Tebrizi'den feyz almış, ışıklanmıştır. Hacı Bektaş Kuhistan'dan (1225'lerden) beri bu güneşin (Şems'in) batıni ışığını yüreğinde ve kafasında sindirerek parlamış ve Türkmen halklarını aydınlatmış. Üç yıl içinde "ayağının bastığı yere ayağını değil, başını koy"acak kadar

Şems'e tapan Mevlana ise, o yokolunca içindeki güneşi (Şems'i) sindirememiş, söndürmüş. Konya'da loş bir ışığa bürünerek, kendi ekseni çevresinde dönmeyi seçmiştir....

---

(1) Gerçekte Selçuklu çevresini aşan bir siyasi cinayet sözkonusudur; bunu Şemseddin Muhammed Tebrizi incelememizde genişçe vereceğiz.Şems'in katledilmesini A.Gölpınarlı, Mevlana'nın oğlu Alaaddin Çelebi, Şems'in karısı Kimya hatunu önceden sevdiği için onun kıskançlığına bağlamakta. Son yıllarda Ahi Evren üzerine geniş araştırmalar yapmış olan Mikail Bayram ise, birkaç toplantıda inançsal görüş çatışmasından ötürü, Şeyh Nasırüddin Mahmud el-Hoyi (Ahi Evren?) tarafından öldürüldüğü gibi, hiç de akılcı olmayan bir görüş ileri sürmektedir: A. Gölpınarlı, agy. s.81-83; Ahi Evren (Şeyh Nasırüddin Mahmut al-Hoyi), *İmanın Boyutları (Metali-ül İman)*, Çeviri ve İnceleme: Doç.Dr. Mikail Bayram, Konya, 1996, s.28-34.

(*) Aşağıdaki yazının bir kısmını "*Hünkar Hacı Bektaş*" çalışmamızdaki I.Bölüm'ün bazı alt başlıklarını (s. 52-85) yeniden gözden geçirip özetleyerek oluşturduk. Amacımız konuyu tartışmaya açmaktır.

(2) Başka bir yazımızın konusu olan bu düzen için, sadece biriki cümlelik tanımlama vermek istiyoruz: İran'da Zerdüşt ortodoksizmine karşı yükselen heterodoks (aykırı) Mazdekizm'in mutlak eşitlikçi ve paylaşımcı siyaseti, Heterodoks İslamın (Aleviliğin) içine girip yerleştikten sonra isyanlar, kutsal kişilerin yani Ehlibeyt ve Oniki İmamların öcünü alma hareketleri olmaktan çıkmış ve komünistik ihtilaller niteliğini kazanmışlardı. 9. Yüzyılın ilk yarısında 20 yıl aralıksız süren Babek Hurremi ihtilalci hareketi, onun bir çeşit devamı olan Karmati Alevilerinin ihtilalci siyaseti ile aynı yüzyılın son yarısında, yaklaşık 200 yıl süren bir devlet kurdurmuştu. Batılıların "İslam Bolşevikleri" dedikleri Karmatiler, Mazdekizm'den alınıp geliştirilen komünistik düzeni, kurdukları kalekentlerinde uygulamışlardı. Arkasından Hasan Sabbah'ın 1090'larda kurduğu Alamut Nizari İsmaili devleti aynı düzeni bir 167 yıl daha sürdürmüştür. Aleviliğin Babai siyasetinin de amaçladığı düzen farklı değildi..

(3) Babailer ve Hacı Bektaş'ın Babai ayaklanmasındaki rolü için bkz. İsmail Kaygusuz, "Babailer ve Babai Ayaklanması", YOL Dergisi 7, s. 5-17)

(4) Özel ilişkilerinde de fazla serbestçe ve gönlünce davranmayı adet edinmiş İzzeddin Keykavus II, hiçbir zaman Moğol egemenliğini kabule yatkın olmayan, devlet kudretinin noksan kılınmasına karşı çıkan bir tavıra sahipti… Türkmenleri örgütlemeye çalışıyordu: Ümit Hassan, *'Siyasal Tarih, Açıklamalı Bir Krolonoji', Türkiye Tarihi 1*, İstanbul-1980, s.253-254)

<u>Kaynaklar:</u>

1) İsmail Kaygusuz, *Hünkar Hacı Bektaş*, Alev Yayınları: İstanbul, 1998

2) İsmail Kaygusuz, "*Hacı Bektaş Veli Bir Batıni Dai'siydi*" YOL Dergisi 6, 2001

3) İlhan Başgöz, *Yunus Emre I*, Cumhuriyet Dünya Klasikleri: İstanbul,1999

4) Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, 4.baskı, İnkılab Kitabevi: İstanbul,1985

5) Ahi Evren (Şeyh Nasırüddin Mahmut al-Hoyi), *İmanın Boyutları (Metali-ül İman)*, Çeviri ve İnceleme: Doç.Dr. Mikail Bayram, Konya, 1996

6) Louis Bréhier, *La Civilisation Byzantine*, Paris-1970

7) Ümit Hassan, *'Siyasal Tarih, Açıklamalı Bir Krolonoji', Türkiye Tarihi 1*, İstanbul,1980

8) G. Ostrogorsky, Çev. Fikret Işıltan, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara,1981

9) Firdevs-i Rumi (Uzun Firdevsi), *Vilayetname* (*Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli*) Hazırlayan: A. Gölpınarlı, İnkılab Kitabevi: İstanbul, 1990

10)Firdevs-i Rumi (Uzun Firdevsi), *Vilayetname (Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli*), Hazr. E.Korkmaz, Ant Yayınları: İstanbul, 1995

11) İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara-1984

12) İsmail Kaygusuz, *Alevilik İnanç, Kültür,Siyaset Tarihi Ve Ululari I*, Alev Yayınlar: İstanbul-1995

13) Ahmet Eflaki, Çev.Tahsin Yazıcı, *Ariflerin Menkıbeleri I*, İstanbul, 4.Basım, İstanbul, 1986

14) Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, 4.basım, İnkılab Kitabevi: İstanbul,1985

15) Mevlana Celaleddin, *Mektuplar*, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul,1963

16) Claude Cahen, Çev. Yıldız Moran, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul, 1979

17) Gregory Abu'l Farac, İngilizceden Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul, *Abu'l – Farac Tarihi II*, 2.Baskı, Ankara,1987,

18) Prof. Dr. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 4.Basım, Ankara, 1990

19) İsmail Kaygusuz, *Alevilikte Dar ve Dar'ın Pirleri*, 2.Basım, Alev Yayınları; İstanbul, 1995

İsmail Kaygusuz, Email: İkaygusuz@aol.com